

Naturvårdsprogram för Färgelanda kommun

Huvudprogram

Antaget av Kommunfullmäktige 2014-05-14, § 85

Det finns många fina natur- och kulturmiljöer i Färgelanda kommun!

© Foto: Ernst Knutsen

Dalslandskommunernas
Kommunalförbund

Färgelanda
kommun

Förord

Färgelanda – en Miljökommun

Färgelanda kommun har en fantastisk natur att känna stolthet över.

15/6 2013 Annelie vill att vi räddar miljön.

15/6 2013 Thea vill ha en park med djur; ett kommunalt djurreservat som man kan vara i.

Kunskap om naturen och dess värden är en förutsättning för att vi ska nå en hållbar utveckling och bevara den biologiska mångfalden.

Det medför också ett stort ansvar att överlämna ett hållbart arv till kommande generationer och vi ska med gott samvete planera långsiktigt för det.

Vi ska kunna använda detta nya naturvårdsprogram som en kunskapsbas och inspirationskälla, såväl inom den kommunala organisationen, av statliga myndigheter, företag, markägare, föreningar och allmänheten.

Det har varit mycket intressant, givande och roligt att få ta fram Färgelandas nya Naturvårdsprogram. **Tack alla!** ni som varit med och bidragit med teckningar, foton och kunskap till programmet.

Elisabeth Örn
Serviceberedningens ordförande

Arbetsgruppen, som arbetat fram föreliggande naturvårdsprogram med bilagor, har bestått av projektledaren Renée Olsåker, Jan Sandell och Michael Vogt från Dalslands miljökontor samt GIS-ingenjör Barbro Berggren på Samhällsbyggnadsenheten i Färgelanda kommun.

Fotot på första sidan vann fototävlingen i anslutning till utställning av naturvårdsprogrammet. Höstackar och höräfsa © Foto: Ernst Knutsen. Fotot togs 2013 mellan Färgelanda och Stigen.

Sammanfattning och läsanvisning

Naturvårdsprogrammet sammanfattar befintliga kunskaper om naturen och erfarenheter från naturvårdsarbetet i kommunen och är ett vägledande program för framtida naturvårdsarbete, fysisk planering och lovgivning. Naturvårdsprogrammet visar hur vi ska ta vara på de rika naturvärden vi har i Färgelanda kommun. Det är ett aktuellt faktaunderlag som bidrar till kunskaps spridning om natur och friluftsliv, vilket också kan medföra förstärkt hembygdskänsla hos kommuninvånarna.

Läsanvisning: Programdelen innehåller mål, åtgärder, analys, utvalda ansvarsarter och uppföljning. Till Programdelen finns knutet bilaga 1 ”Nationella miljömål”, bilaga 2 ”Riktlinjer för kommunens hänsynstagande till naturvård vid planering och lovgivning” och bilaga 3 ”Åtgärdsplan” med detaljerade åtgärder och tidplan för olika naturvårdsåtgärder. En kartbilaga 9, med kommunal klassning av värdefulla objekt, hör ihop med bilaga 2. **Bakgrundsdelen**, beskriver naturen i kommunen, vilken natur som är skyddad, lagstiftning och aktuellt arbete med naturvård. Kunskapsunderlag finns i första hand i bilaga 4 ”Naturdatabank” som innehåller faktauppgifter om olika naturområden samt hotade arter i kommunen. Till Naturdatabanken hör kartbilagor över värdefulla naturområden/naturområden.

Sammanfattning: Programmet är ett långsiktigt dokument när det gäller bevarandet av naturvärdena inom kommunen. Kommunen har genom beslut i Kommunfullmäktige ställt sig bakom Sveriges generationsmål samt de nationella miljömålen som berör naturvärden. Dessutom har kommunen beslutat att ha följande kommunala mål för naturvärden:

1. **Attraktiva naturmiljöer och boendemiljöer** utvecklas och görs mer tillgängliga för friluftsliv.
2. **Kunskapen** om naturen och dess värden ökas, t.ex. genom skolor.
3. **Värdefulla naturområden och vattenmiljöer** värnas och de **kommunala ansvarsarterna** stärks i sina bestånd.
4. Kommunen tar **naturvårdsansvar** i all planering och skötsel av **egen mark**.

Viktiga åtgärder som ska göras finns inom områdena: Hållbar planering underhåll och inköp, Naturvårdsprojekt, Naturinventeringar, Nya områden med naturskydd samt Kunskap och information. Programperioden sträcker sig från 2014 t.o.m. 2018. År 2019 ska naturvårdsprogrammet inklusive åtgärdsplan och andra bilagor följas upp och aktualiseras inför den nya mandatperioden. Om behov uppstår så kan kommunen revidera naturvårdsprogrammet tidigare.

Vilken naturskön kommun vi har!

*Flygfoto över Nyckelvattnet och Kroppefjäll
© Foto: Per Pettersson (www.perpixel.se)*

Naturvårdsprogram Färgelanda kommun

Innehållsförteckning

Förord	2
Sammanfattning och läsanvisning	3
Innehållsförteckning	4

PROGRAMDEL

1. Inledning och Mål för naturvården i Färgelanda kommun	6
2. Naturvårdsprogrammet och fysisk planering	8
3. Människans användande av naturen	9
4. Åtgärder och ansvarsarter	16
5. Uppföljning och fortsättning	22

BAKGRUNDSDEL

6. Bakgrund och syfte	24
7. Naturen i Färgelanda kommun	26
8. Hotade arter i Färgelanda kommun	43
9. Naturen och lagstiftningen	45
10. Skydd av natur i Färgelanda kommun	50
11. Kommunens naturvårdsorganisation och ansvar	55
12. Naturvårdsarbete inom kommunen	56
13. Litteratur och referenser	59

BILAGOR

Bilaga 1. Nationella miljömål (hör till kap 1)

Bilaga 2. Riktlinjer för kommunens hänsyn till naturvärden vid planering, prövning och laggivning (hör till kap 2) (Se även kartbilaga 7 och 9)

Bilaga 3. Åtgärdsplan (hör till kap 4)

Bilaga 4. Naturdatabank (knyter an till kartorna)

KARTBILAGOR

1 Naturskyddade områden (1A, 1B och 1C)

2 Riksintresseområden för naturvård

3 Skogsmark med höga naturvärden (3A och 3B)

4 Odlingslandskap med höga naturvärden samt Ängs- och betesmark

5 Våtmarker

6 Sjöar och vattendrag

7 Övriga värdefulla naturområden

8 Samlingskarta över områden med naturvärden (inklusive skyddade områden)

9 Samlingskarta med klassning av naturområden som saknar formellt skydd

Hoppas att naturvårdsprogrammet du håller i handen blir användbart!

Videsvärmare i en hand © Foto: Ulla Korp

Programdel

Lillån i Färgelanda © Foto av akvarelltavla: Roy Ferling

Inledning

Detta är Färgelanda kommuns första naturvårdsprogram. Uppdraget att göra ett naturvårdsprogram framgår av Översiktsplan 06. En första etapp av naturvårdsprogrammet, en kunskapssammanställning gjordes 2007 med LONA-stöd (lokala naturvårdssatsningar). Dalslandskommunernas kommunalförbund beviljades 2010 nytt LONA-stöd (från länsstyrelsen och naturvårdsverket) för att ta fram ett färdigt naturvårdsprogram. Arbetet har utförts i en arbetsgrupp under åren 2012-2013, se sid 2, med 50% LONA-stöd och 50% genom eget arbete i kommunen och Dalslands miljökontor. Serviceberedningen i Färgelanda kommun har varit styrgrupp. Färgelanda naturskyddsförening har varit referensgrupp till arbetsgruppen. Efter en bred remiss antogs naturvårdsprogrammet av Kommunfullmäktige i maj 2014.

Fantasi © Foto: Anke Vogt

1. Mål för naturvården i Färgelanda kommun (se även bilaga 1)

Miljömålen anger riktlinjerna i arbetet med naturvård på olika nivåer, från internationell till lokal nivå. Åtgärderna i detta naturvårdsprogram ska hjälpa till att uppfylla miljömålen som handlar om natur.

Kommunen har antagit följande kommunala naturvårdsmål:

(Inom parentes framgår vilka nationella miljö kvalitetsmål målen anknyter till.)

1. **Attraktiva naturmiljöer och boendemiljöer** utvecklas och görs mer tillgängliga för friluftsliv. (God bebyggd miljö och Ett rikt växt- och djurliv)
2. **Kunskapen** om naturen och dess värden ökas, t.ex. genom skolskogar. (Bara naturlig försurning, Ingen övergödning, Levande sjöar och vattendrag, Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap, God bebyggd miljö och Ett rikt växt- och djurliv)

3. **Värdefulla naturområden och vattenmiljöer** värnas och de **kommunala ansvarsarterna** stärks i sina bestånd. (Levande sjöar och vattendrag, Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap, God bebyggd miljö och Ett rikt växt- och djurliv)
4. Kommunen tar **naturvårdsansvar** i all planering och skötsel av **egen mark**. (Myllrande våtmarker, Levande skogar, God bebyggd miljö och Ett rikt växt- och djurliv)

I en skolskog kan man göra oväntade fynd! © Foto: Renée Olsåker

Dessa kommunala naturvårdsmål relaterar till kommunens sju övergripande mål:

Färgelanda – en miljökommun: Naturvårdprogrammet är en viktig del av kommunens samlade miljöarbete.

Boendeutveckling i hela kommunen: En rik natur stärker boendeutvecklingen genom attraktiva naturmiljöer och boendemiljöer.

Färgelanda – en företagervänlig kommun: Attraktiva naturmiljöer och boendemiljöer stärker även befintliga och nya företag, t.ex. företag som är inriktade på naturturism.

Utvecklande skola: Kunskapen om naturen är viktig i såväl förskola, grundskola, gymnasium, vuxenutbildning och folkbildning.

Omsorg med valfrihet och värdighet: Attraktiva naturmiljöer och boendemiljöer har stor betydelse för hälsa och rehabilitering även i omsorgsverksamheternas närområde.

Demokrati och delaktighet: Ökade kunskaper och engagemang om naturen bidrar till demokrati och delaktighet.

Ekonomi i balans: Attraktiva naturmiljöer och boendemiljöer stärker kommunens ekonomi.

Kommunen ställer sig bakom Sveriges generationsmål som lyder:

Det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser. Generationsmålet beskrivs i **bilaga 1**.

Kommunen ställer sig också bakom de nationella miljömål som berör naturvårdsområdet.

Målen beskrivs i **bilaga 1**, Nationella miljömål. Följande åtta nationella miljökvalitetsmål berörs: Bara naturlig försurning, Levande sjöar och vattendrag, Ingen övergödning, Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap, God bebyggd miljö och Ett rikt växt- och djurliv. Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen arbetar med att ta fram regionala miljömål utifrån de nationella.

2. Naturvårdsprogrammet och fysisk planering (se även bilaga 2)

Naturvårdsprogrammet ska vara ett vägledande program och finnas som bakgrundsmaterial för all fysisk samhällsplanering såsom översiktsplan, fördjupade översiktsplaner, detaljplaner, områdesbestämmelser och andra planer. Översiktsplanen hänvisar till naturvårdsprogrammet beträffande mer ingående beskrivningar av naturområden och naturvård. Naturvårdsprogrammet ska användas som obligatoriskt kunskapsunderlag vid kommunens handläggning av bygglovärenden och strandskyddsärenden. Kommunen ska i all planering och beslut som gäller planläggning och lovgivning av mark och vatten (översiktsplanering, bygglov, strandskyddsprövning m m) bedöma risken för att naturvärden skadas.

Riktlinjer för detta har sammanställts i bilaga 2 Riktlinjer för kommunens hänsyn till naturvärden vid planering, prövning och lovgivning. Dalslands miljökontor ska också använda naturvårdsprogrammet och bilaga 2 som obligatoriskt kunskapsunderlag, exempelvis vid handläggning och prövning av avloppsärenden. Syftet med dessa riktlinjer är att underlätta och kvalitetssäkra handläggningen.

Av riktlinjerna framgår att naturområden som har formellt skydd (kategori A) ska hanteras på ett visst sätt och de redovisas översiktligt på karta 1. Naturområden som i övrigt skyddas enligt miljöbalken (kategori

Ödeborg och Färgelanda från luften © Foto: Per Pettersson (www.perpixel.se)

B) ska hanteras på ett annat vis, efter regler i miljöbalken. Till kategori B hör t.ex. det generella biotopskyddet och strandskyddet.

Naturområden som saknar formellt skydd (kategori C) redovisas översiktligt på karta 9. Syftet med denna översiktskarta är att ge en överblick över alla områden som kräver särskild hänsyn till naturvärden i kommunala beslut. Dessa naturområden listas på sid 4 i bilaga 2. Mer detaljerad information kan sökas i bilaga 4 Naturdatabank med tillhörande kartor 4-8.

Den geografiska informationen på kartorna och den förklarande texten till respektive karta som finns i Naturdatabanken är viktiga som planeringsunderlag i olika plan- och byggsituationer. Kommunen har också, utifrån det underlag som finns i Naturdatabanken, med bl.a. Länsstyrelsens tidigare klassningar av sina inventeringar, **graderat områden som saknar formellt skydd i tre klasser.** För **klass 1 Unika naturvärden/nationellt värdefulla områden** ska visas största hänsynstagandet i beslut, för **Klass 2. Höga naturvärden/regionalt värdefulla områden** råder särskilt hänsynstagande och för **Klass 3 – naturvärden/kommunalt värdefulla områden** ska hänsynstagande ske i kommunala beslut. Hur detta ska gå till redovisas som tidigare nämnts i bilaga 2 Riktlinjer för kommunens hänsyn till naturvärden vid planering, prövning och lovgivning.

3. Människans användande av naturen

Naturvärden kan påverkas av många små ingrepp i den fysiska miljön. Var för sig kan ingreppen verka obetydliga men sammantaget och långsiktigt kan det leda till påtagliga effekter. Det är många gånger svårt att få en helhetsbild av de faktorer som påverkar naturen i kommunen. De övergripande målen inom olika sektorer (energi, trafik, näringsliv, turism, jordbruk och skogsbruk) kan ibland vara motstridiga. Skyddet och vården av naturen måste ses i ett större sammanhang och med ett långsiktigt perspektiv. Vad som händer lokalt påverkas också av storskaliga skeenden inom ekonomi, lagstiftning och konsumtions- och produktionsmönster. Även utsläpp av luftföroreningar i andra länder vet vi påverkar naturen i Dalsland. Utdöendet av växt- och djurarter går allt snabbare under påverkan av människan, särskilt klimatförändringen väntas slå hårt. Vi vet inte hur många arter som kan försvinna innan människan också påverkas eller att vi missar att upptäcka deras nytta inom t.ex. medicinområdet, avel och förädling. Människan är en del av jordens ekosystem och därmed beroende av andra livsformer, se biologisk mångfald i kapitel 6. Behoven av rekreation, friluftsliv och vildmarksnatur kommer inte att minska i framtiden. Våra värdefulla naturområden kommer att vara än viktigare i framtiden. Ansvar och även möjligheterna för naturmiljön lokalt ligger såväl hos kommunen, staten som hos markägare och kommunens invånare. Det ”gröna kapitalet” måste förvaltas och värnas för kommande generationer samtidigt som vi använder oss av de möjligheter som naturen ger i form av utveckling, resurser, upplevelser och rekreation.

Stigens samhälle ligger mitt i naturen © Foto: Per Pettersson (www.perpixel.se)

Bebyggelse och fysisk planering

Fysisk planering innebär oftast att olika intressen, som ibland är i konflikt med varandra, belyses och avvägs, så att resultatet med planeringen blir hållbar för framtiden och så att den långsiktiga användningen av mark och vatten gynnar kommunens utveckling. För att naturvårdshänsyn ska kunna fungera vid planering krävs kunskap om biologisk mångfald, vilket ofta tas fram i en MKB (miljökonsekvensbeskrivning). Naturvårdshänsyn ska också ske i bygglovsärenden och annan prövning. **Kommunen ska i all planering och beslut som gäller planläggning och lovgivning av mark och vatten bedöma risken för att naturvärden (naturområden/arter av växter och djur) skadas.** Riktlinjer för detta har sammanställts i bilaga 2. Riktlinjer för kommunens hänsyn till naturvärden vid planering, prövning och lovgivning. Naturvårdsprogrammet pekar också ut värdefulla naturoråden, se bilaga 4. Naturdatabank med tillhörande kartor.

Påverkan på sjöar och vattendrag

Många av våra sjöar och vattendrag är påverkade på olika sätt, detta beskrivs nedan.

Försurning: Försurningen av mark och vatten har länge varit ett problem inte minst i Dalsland. Den storskaliga försurningen uppmärksammades på 1970-talet. De flesta sjöar i kommunen har omgivande marker med kalkfattiga berg- och jordarter och i många fall är jordtäcket tunt. Detta innebar en låg motståndskraft mot den sura nederbörden och visade sig i låga pH-värden i många sjöar och skador på fiskbestånden. Därför inleddes ett kalkningsprogram i ett antal sjöar i början av 1980-talet, vilket fortfarande pågår genom Dalslands miljökontor. Det sura nedfallet (av kväve och svavel) har minskat men inte upphört. Även skogsbruket bidrar till försurningen, framför allt i granskog med helträdsuttag. Kalkning av skogsmark diskuteras men har inte kommit igång i någon större utsträckning.

Övergödning: I många avrinningsområden i södra Sverige ger utläckage av fosfor och

kväve till sjöar och vattendrag upphov till problem som kan orsaka t.ex. igenväxning och låga syrehalter i vattnet. Utläckage sker främst från jordbruk, avloppsreningsverk, dagvatten, enskilda avlopp och industri. I Färgelanda är 47 % av vattenförekomsterna påverkade av övergödning.

Gemensam brygga i sundet mellan Ellenösjön och Östersjön, är positivt för nyttjandet.

© Foto: Bengt-Åke Johansson

Miljögifter: Många områden (mark och sediment) i landet är kontaminerade från olika slag av verksamheter som bedrivits genom årens lopp, vilka lett till föroreningar med t.ex. metaller och organiska ämnen. Några sådana områden finns i Färgelanda kommun. Även idag sker användning och diffusa utsläpp till vatten av många riskabla ämnen genom den utbredda användningen av kemikalier i produktion och konsumtion. Ett särskilt miljögiftsproblem är de förhöjda kvicksilverhalterna i marken i hela södra Sverige, som beror på långtransport genom luften. Detta har även lett till för höga halter av kvicksilver i alla ytvatten. Trots Sveriges insatser för att minska utsläppen av kvicksilver kan vi inte förvänta oss några förändringar inom en snar framtid. Livsmedelsverket har tagit fram kostråd om fisk för gravida och ammande kvinnor.

Främmande arter: Signalkräfta är exempel på en främmande art som har inplanterats och som innebär problem för den inhemska och värdefulla flodkräftan.

Fysiska förändringar: I många sjöar och vattendrag är hydrologin och morfologin påverkad så att det negativt påverkar ekosystemen. Det gäller t.ex. dammar och vägtrummor som kan orsaka vandringshinder för fiskar och andra organismer. Även bristande minimitappning, dikningar och

rätningar kan ge negativa effekter. I Färgelanda är 53 % av vattenförekomsterna påverkade av fysiska förändringar.

Klimatförändringar: Förutom intensivare regn och högre vattenflöden bedöms även vattenkvaliteten kunna förändras, t.ex. i form av ökad uttransport av humusämnen från mark vilket kan ge ett brunare ytvatten.

På senare år kan det vara så varmt att isen inte bär, men 2013 var det läge för isfiske på Ellenösjön
© Foto: Maritha Johansson

Jordbruk och skogsbruk

Omkring 20 % av kommunens yta består av åker eller betesmarker. **Jordbruket** är relativt småskaligt. Antal jordbruksföretag var 368 år 2010.

Våra artrikaste miljöer finns i gammal kulturmiljömark i odlingslandskapet. Människan har genom sitt tidigare sätt att bedriva jordbruk bidragit till den biologiska mångfalden. **Hävd med t.ex. bete och slåtter har skapat artrika miljöer i jordbrukslandskapet**, ja våra artrikaste miljöer finns i gammal kulturmiljömark i odlingslandskapet. Denna positiva inverkan av människan och djurhållningen har skapats långsamt men jordbruket har under modern tid stått under ett hårt rationaliseringstryck och många verksamheter har avvecklats. Idag är arvet från tidigare generationer hotat då det gamla kulturlandskapets ängs- och hagmarker är på väg att försvinna. Upphörd hävd, igenplantering med skog eller avverkning av skogsdungar på öppen mark, konstgödning, täckdikning och dränering av våtmarker har minskat den biologiska mångfalden. Våtmarker har försvunnit när avrinning har lagts under jord med modern dränering. Med människors ökande intressen för olika husdjur kan möjligheterna till hävdade betesmarker komma öka i framtiden. Antalet får har ökat och antalet hästar har varit i stadigt ökande sedan 60-talet.

Skogsmarken utgör 51 % av kommunens yta och har stor betydelse för både skogsbruk, naturvård och rekreation. Sågverks- och pappersindustrins efterfrågan på barrträd har gjort att lövskogar tidigare fått stå tillbaka. Lövskog bekämpades under många år av skogsbruket, som ansåg lövet mindre värdefullt. Idag har industrin nästan svårt att få tag på tillräckligt med lövskog för sin produktion. I takt med att **skogsbruket** har rationaliserats har "gammelskogen" försvunnit och skogens naturliga växt- och djurliv har tillbakaträngts. Brist på gammal skog, gamla lövträd och död ved samt slutavverkning/hyggesavverkning åtföljd av granplantering är några faktorer som innebär hot mot den biologiska mångfalden.

Avverkning kan missgynna störningskänsliga arter. För att öka de biologiska förutsättningarna ska numer 3-5% av den slutavverkade ytan lämnas orörd, så fullständig kalhuggning är ovanligt idag. Denna naturhänsyn med att lämna träd och trädgrupper, frötallar, gamla träd, död ved, högstubbar samt skuggande trädriddårlängs bäckar gynnar vissa arter. Andra arter är mer störningskänsliga och kräver kontinuitet, skugga och större områden för att sprida sig. Granplantering, som är ett vanligt steg efter slutavverkning, kan missgynna vissa störningskänsliga arter.

En gles trädriddå har lämnats mellan det avverkade området och tjärnet © Foto: Michael Vogt

Det finns alternativa sätt att bruka skogen på, kallad hyggesfria skogsbruksmetoder, som är skonsammare, så att exempelvis hänglavar, mossor, marksvampar och skogsfåglar har större möjligheter att finnas kvar. För människor spelar också skogskänslan stor roll, vilket innebär att hyggesfria skogsbruksmetoder är särskilt viktiga i tätortsnära lägen. Vid hyggesfria skogsbruksmetoder minskar behoven av markberedning, plantering och röjning. På Skogsstyrelsens hemsida www.skogsstyrelsen.se kan man läsa om hyggesfritt skogsbruk. Där finns också kontaktuppgifter till Skogsstyrelsens experter på hyggesfritt skogsbruk (finns en specialist per distrikt) som kan bistå skogsägarna med information och råd. Hyggesfria skogsbruksmetoder är särskilt intressanta att utveckla i framtiden, med tanke på svårigheterna idag med att samtidigt klara både de ekonomiska målen för skogen och de svåruppnådda målen för biologisk mångfald.

Den **certifiering av skog** som idag finns är ett sätt för markägaren att visa att god hänsyn tas i skogsbruket. **FSC**, vilket står för Forest Stewardship Council, är en oberoende, internationell medlemsorganisation som sätter regler (standarder) för skogsbruk och spårbarhet. FSC:s hänsynsregler slår bland annat vakt om hotade djur och växter, markens framtida förmåga

att bära skog samt säkra och sunda arbetsvillkor för dem som arbetar i skogen. Över 18 000 skogsägare i Sverige hade år 2011 FSC-certifierad skog och över 11 miljoner hektar skog är FCS-certifierad i Sverige. PEFC, som står för Programme for the Endorsement of Forest Certification schemes, är en global fristående paraplyorganisation som tillhandahåller standard för ett hållbart skogsbruk genom tredjepartcertifiering. Utgångspunkt i PEFC är det småskaliga familjeskogsbrukets villkor. Över 38 000 skogsägare i Sverige har PEFC-certifierad skog och ca 11 miljoner hektar skog är FCS-certifierad i Sverige. Kommunen har all sin skog dubbelcertifierad, både med FSC och PEFC och skogen sköts enligt en Grön skogsbruksplan.

I takt med ökande antal **skogsbilvägar** har opåverkade områden försvunnit och tidigare ”tysta områden” är inte längre så tysta. De nya skogsbilvägarna öppnar å andra sidan möjligheterna för kommuninvånarna att nå sjöar, bär- och svampmarker och andra intressanta naturområden som ligger långt från bostaden. Dock är ibland **tillgängligheten begränsad** av vägbommar eller så finns det svårigheter med att parkera bilar utanför bommarna.

En lättillgänglig ek- och björkskog vid Sundsbron © Foto: Maritha Johansson

Täktverksamhet

Hotet mot geologiska bildningar berg, sten, grus, sand, jord eller torv gäller främst täktverksamhet. Dessa naturresurser är ändliga resurser som det bör hushållas med inför framtiden. Naturgrus håller på att ta slut i vissa delar av Sverige, varvid trycket ökar på återstående områden. Naturgrus ska därför bara användas till ändamål där det är nödvändigt och det inte finns något alternativ. För att spara grustillgångarna bör bergmaterial användas i första hand. Bergmaterial är i de flesta fall en fullvärdig ersättare till naturgrus, utom för vissa ändamål, t ex gjutsand och mursand. Av ”Materialförsörjningsplan för Dalsland” (Länsstyrelsen, Rapport 1999:18) framgår att ballastmaterial huvudsakligen ska utgöras av krossberg. Så långt

det är möjligt bör berg och grus återvinnas när det uppstår avfall.

Det finns **11 grustäkter i kommunen och ännu har ingen bergtäkt startats**. Efter att brytning har upphört är det värdefullt om någon solbelyst södervänd grusyta lämnas kvar, utan att planteras, för det gynnar arter som t.ex. backsvalor och sandödlor. **Torvtäkt** finns på Bredmossen söder om Bäckefors, men den planeras att upphöra när markanvändningen, enligt översiktsplanen ändras till motorstadion. Översiktsplan 06 anger att andelen bergkross bör öka i förhållande till naturgrus och att ökad återanvändning av naturgrus bör eftersträvas.

Energiproduktion

Verksamheter med energiproduktion kan innebära konflikter om utnyttjande av mark, vatten och natur. Vattenkraftsutbyggnad och annan reglering av vattendrag har påverkat livsmiljön för fisk och andra vattenlevande djur. Ett exempel på detta är insjööringens starka tillbakagång i vårt område. Kraftledning och vindkraftverk kräver noggrann planering för att ej komma i konflikt med t.ex. turism, naturvård och friluftsliv. Kommunens vindbruksplan och de miljöprövningar som görs vid sådana etableringar av vindkraft och kraftledningar är viktiga instrument för dessa avvägningar. Ökad användning av biobränsle kan innebära hot mot skogens mångfald genom ökat avverkningsstryck och ökad användning av grenar, rötter och toppar, s.k. GROT. Om energiskog planteras påverkas både framtida markanvändning och landskapsbilden. Ökad användning av lövved för energiproduktion kan i förlängningen innebära ökade lövskogsarealer och därmed på sikt också ökad potential för mer sparad död lövved.

Klimatförändringar

Klimatförändringarnas påverkan på den biologiska mångfalden har vi ännu bara sett små tecken på i vårt land. I framtiden måste vi ta med i beräkningen att utbredningen av arter kommer att se annorlunda ut. När klimatet blir varmare kommer nya arter att vandra in och många av våra nuvarande arter kommer att trängas undan eller försvinna helt från vårt område. Den biologiska mångfalden kommer att förändras också genom att mer dramatiska händelser som stormar, översvämningar och torka blir vanligare. Även om dessa händelser inte är önskvärda kan de dock vara till gagn för en viss art eller dess livsmiljö och på så sätt bidra till en viss typ av mångfald, medan den kan vara starkt negativ för andra arter. Länsstyrelsen gav 2011 ut ”Stigande vatten – en handbok för fysisk planering i översvämningshotade områden”.

Alva har gjort en teckning med ett budskap!

4. Åtgärder och ansvarsarter (se även bilaga 3)

Kommunala och statliga miljömål utgör grund för olika kommunala naturvårdsåtgärder. Kommunen kan genom olika åtgärder bidra till att viktiga mål för naturvärden nås. Det kan också bidra till att naturresurser används på ett hållbart sätt med hänsyn till hotbilder och åtgärdsbehov.

Åtgärder enligt åtgärdsplanen

I bilaga 3 finns **åtgärdsplanen som innehåller ca 20 olika detaljerade åtgärder som den kommunala organisationen och Dalslands miljökontor ska göra**, vilken tidsplan som gäller och vem som ansvarar för vad. Teknik och arbetsmarknadsenheten ansvarar för en del åtgärder liksom Plan & byggenheten. Åtgärdsplanen får i sin tur ligga till grund för mer detaljerad verksamhetsplanering. Naturvårdsåtgärderna involverar på några punkter också externa aktörer, där det är värdefullt att se vad dessa planerar att göra. Efter fastställt naturvårdsprogram kan arbetet med olika åtgärder påbörjas.

Andra åtgärder

Det finns en mängd **statliga åtgärdsprogram för hotade arter**, vilka är utgångspunkt i statliga myndigheters, kommuners och andras arbete med att motverka hot och återfå livskraftiga bestånd av en del hotade arter. Åtgärdsprogrammen omfattar ca 5 % av landets hotade arter och det som berör kommunen är exempelvis åtgärdsprogram för; skyddsvärda träd, hotade åkerogräs, rikkärr och kornknarr. Information om dessa åtgärdsprogram kan fås av Länsstyrelsen, Skogsstyrelsen eller Dalslands miljökontor. Arbetet med att kartlägga Sveriges fauna och flora (Artprojektet) är en annan viktig del i förvaltningen av den biologiska mångfalden.

Sverige har åtagit sig att bevara och nyttja den biologiska mångfalden på ett hållbart sätt, i enlighet med FN:s konvention för biologisk mångfald, se kapitel 9 Naturen och lagstiftningen. Som en följd görs en mängd insatser och exempelvis skyddas värdefull natur genom Natura 2000-områden och naturreservat. En betydelsefull insats i arbetet med biologisk mångfald på landskapsnivå är det miljöövervakningsprogram som pågår genom NILS (Nationell Inventering av Landskapet i Sverige). Syftet med NILS är att samla, analysera och presentera data om tillstånd och förändringar samt påverka var markanvändning på biologisk mångfald och natur- och kulturlandskapsvärden. NILS leds av Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) och programmet har sedan 2006 i uppdrag av Jordbruksverket att inventera fjärilar, humlor, grova lövträd och betesgynnade växter i ängs- och betesmarker och genom flygbildstolkning följa småbiotoper i jordbrukslandskapet.

Markägarnas skötsel och olika miljöersättningar är av avgörande betydelse för att behålla naturvärden och biologiska mångfald. Många av våra hotade växter och djur är på olika sätt gynnade eller till och med beroende av att landskapet hävdas. Vi vet att äldre brukningsmetoder skapade en rik biologisk mångfald. De artrikaste miljöerna finner man i gammal kulturmiljömark i odlingslandskapet. De flesta av inventerade hagar och betesmarker har idag en otillräcklig hävd för att de ska kunna bevara sina höga naturvärden. **Slätter eller bete behövs för att inte områdena ska växa igen.** För natur- och kulturvårdsarbeten

Gammaldags hässja och höstackar, mellan Färgelanda och Stigen år 2013

© Foto: Ernst Knutsen

på jordbruksmark finns möjlighet för enskilda markägare att få EU:s miljöersättningar för odlingslandskap, våtmarker m.m. via Landsbygdsenheten på Länsstyrelsen. Det kan också finnas finansieringsmöjlighet genom särskilda Leader-projekt eller naturvårdsfonder. I avtal mellan markägarna och Länsstyrelsen regleras skötselplaner och markägarna gör insatser som slåtter, återupptaget bete, stängsling och röjning. ”Gröna jobb” tillsammans med sommarjobb med slåtter kan hjälpa till att bevara dessa områden. En betespool där man kan få hjälp med betesmark alternativt betesdjur skulle kunna vara en möjlig väg i framtiden. Jordbrukare som uppfyller vissa skötselvillkor kan erhålla olika former av miljöersättningar. Som generella skötselvillkor räknas bland annat att träd och buskar av igenväxningskaraktär ska hållas borta under hela stödperioden. Betesmarker ska betas av varje år. För slåtterängar gäller att markvegetationen årligen ska slås av och tas bort. Gödsling och kemisk bekämpning tillåts ej då de påverkar många utrotningshotade arter. Miljöersättningar ges till 76-85% av betesmarkerna i kommunen. **Ekologiskt odlat utgör över 16 % av totala åkerarealen.**

Avvattningen av odlingslandskapet som har skett för att öka produktionen i jordbruket har inneburit att antalet våtmarker minskat kraftigt. För att till viss del kompensera detta finns stöd för att stimulera till anläggning av nya våtmarker. Det är huvudsakligen våtmarkernas förmåga att avlägsna kväve och fosfor från vatten samt gynandet av den biologiska mångfalden man vill stimulera. Våtmarker gynnar t.ex. den större vattensalamandern som är en rödlistad EU-art, som Sverige har särskilt ansvar för. Gemensamt för våtmarksstöden är att man åtar sig att sköta/bibehålla våtmarken under 20 år. Under innevarande stödperiod har det funnits möjlighet att få projektstöd för **anläggande av våtmarker** med påtaglig miljönytta. Våtmarker som har möjligheter att minska näringsämnesläckaget till havet har prioriterats. Förutom projektstöd finns ett årligt skötselstöd på 3.000 kr/ha (LMIVA) för våtmarker som anläggs på

Nyanlagd betesmark vid Hällan, norr om Färgelanda © Foto: Renée Olsåker

jordbruksmark. Detta stöd kan kombineras med projektstöd. Alla projektstöds våtmarker har även skötselstöd. Ett stort antal våtmarker skapades tidigare i kommunen med särskilt stöd, se kapitel 12.

En annan viktig åtgärd är att **vårda naturligt förekommande källor** och att traditionen med att dricka ur naturliga källor förs vidare, genom att se till att det finns något att ta upp vattnet med och att dricka ur för törstiga besökare. Ersättning lämnas för **skötsel av åkermarkens värdefulla lämningar och miljöer**, bl.a. för skötsel av öppna diken, fågator, stenmurar, alléer och fornlämningar, som vittnar om den äldre markanvändningen.

Inom skogsbruket finns många åtgärder som gynnar biologisk mångfald. Detta måste preciseras i avverkningsanmälan till Skogsstyrelsen innan slutavverkan sker av skog. Markägaren är skyldig enligt skogsvårdslagen att visa miljöhänsyn. Några åtgärder som gynnar fågellivet är att spara murken ved och skapandet av högstubbar. När det gäller långtgående inskränkningar i skogsmarkanvändningen i värdefull skogsmark kan ett naturvårdsavtal upprättas av Skogsstyrelsen och ersättning betalas ut som en engångssumma, se kap 10 Skydd av natur i Färgelanda kommun.

Färgelanda kommuns utvalda ansvarsarter

Vi har alla ett ansvar inför kommande generationer att behålla den biologiska mångfalden och se till att arter kan fortsätta att existera i livskraftiga miljöer. Det är viktigt att vi tar på oss ett större ansvar för hotade arter och miljöer som är speciella för vår plats på jorden men som fortfarande finns i kommunen. Dessa arter ska också stärka känslan för vårt naturarv. Därför har **Färgelanda kommun utsett ansvarsarterna gulärila, mindre hackspett, flodkräfta, sexfläckig bastardsvärmare, slättergubbe och lunglav**. Ansvarsarterna ska kunna signalera

och det ska kunna märkas om ansvararternas livsmiljöer stärks, med rätt åtgärder. De sex utvalda ansvarsarterna kan bli symbolarter i Färgelanda kommun och de ger tydliga signaler om vilka höga naturvärden vi har i vår kommun. Man bör komma ihåg att ansvarsarterna inte bara är enstaka hotade arter utan de är också symboler för hundratals andra växter och djur som lever i samma livsmiljöer. Ansvarsarterna ska också vara tämligen lätta att känna igen och hitta. Här nedan följer en kort beskrivning av de sex ansvarsarterna.

Gulärlan är rödlistad som ”sårbar” (VU), det är näst lägsta hotkategorin, se kapitel 8 Hotade arter. Denna fågel är till formen lik sädesärlan och precis som sina släktingar vickar den ofta på stjärten. Gulärlan har dock kortare stjärt än andra ärlor. Den vuxna fågeln har övervägande gulaktig dräkt, med en olivfärgad ovasida och gul undersida. Längden är 17 cm och vingspannet 23-27 cm. I Sverige finns två underarter av gulärta som skiljer sig lite åt i utseende och val av miljö. Den sydliga gulärlan som finns i Färgelanda kommun trivs bäst i fuktiga betesmarker, men även i vallar, rapsodling och höstsäd. Fåglarna häckar exempelvis vid Hillingsätterssjön och Ellenösjön. Gulärlan syns ofta t.ex. omkring Ödeborg och Färgelanda

Gulärta © Foto: Monika Svensson

Mindre hackspett är en viktig indikator på lövskog med höga naturvärden. Den avslöjar sig ofta genom sitt högljudda läte, ett gällt ki-ki-ki-ki-ki. Mindre hackspett är cirka 14-17 centimeter och har ett vingspann på cirka 24-29 centimeter. Den bygger bo i murkna lövträdstammar och kräver stora arealer av sammanhängande, relativt orörd lövskog med gott om klen, död ved. Avverkning, röjning och gallring av lövskog samt borttagande av murkna träd och grenar är ett hot mot denna vår minsta hackspett. Den är rödlistad med lägsta hotkategorin ”Nära hotad” (NT). Mindre hackspett finns bl.a. omkring Rådanefors, Stigen och på Kinkön. Den har minskat kraftigt och behöver därför ägnas större omtanke vid skötseln av skogar med lövinslag.

Mindre hackspett
www.commonswikimedia.org

Flodkräfta finns bara kvar i ett tjugotal sjöar och vattendrag i Färgelanda kommun. Ibland har man funnit den i dammar också. Beståndet är hotat av vattenföroreningar, försurning och kräftpesten som är en svampsjukdom. Flodkräftan är kategoriserad som ”akut hotad” (CR), det är högsta hotkategorin. Det betyder att det krävs många åtgärder som gynnar flodkräftan för att behålla den i kommunen, bl.a. behövs fortsatt kalkning av sjöar och vattendrag.

Flodkräfta www.commonswikimedia.org

Dalsland är idag ett av de viktigaste kvarvarande områdena för flodkräftan. Den amerikanska signalkräftan har inplanterats i Sverige därför att den växer snabbare och har bättre motståndskraft mot kräftpest, men den är även bärare av denna svampsjukdom. Flodkräftan är dock den art som är bäst genetiskt anpassad till våra vattendrag. Spridningen av kräftpest sker idag framförallt genom att smitta överförs med signalkräfta. Genom avsiktlig, olaglig utplantering av signalkräfta eller via kanoter, båtar och fiskeredskap kan kräftpesten spridas vidare mellan olika vattendrag.

Sexfläckig bastardsvärmare (också kallad allmän bastardsvärmare) känns igen på att den har sex röda fläckar på framvingarna. De röda fläckarna kontrasterar tydligt mot den metalliskt blåsvarta färg som framvingarna uppvisar i övrigt. Bakvingarna är motsatt färgade, de är helt röda med blåsvart inslag endast som en smal rand längs ytterkanten. Dess vingspann är 28 till 39 millimeter. Fjärilen har en mörk och lite blåskimrande kropp, liksom även ben och antenner. Puppen är spetsig i ändarna och till utseendet tvåfärgad i gult och ljusgult. Larven är gröngulaktig med svarta prickar. Sexfläckig bastardsvärmare är knuten till jordbrukslandskapet, särskilt det öppna småskaligt brukade kulturlandskapet. Arten som mest lever på olika ärtväxter har i takt med ett intensivare storskaligt jordbruk försvunnit från många tidigare platser. En minskning av populationen pågår så fjärilen är bedömd som ”nära hotad” (NT), enligt rödlistan.

Sexfläckig bastardsvärmare
© Foto: Magnus Backman

Slåttergubbe, också kallad mareblom i Dalsland eller hästfibbla, är en flerårig ört med kraftig jordstam. Slåttergubbe är lätt att känna igen på sina orangegula blommor. Slåttergubbe blommar i juni-juli, blomkorgarna är stora, mer än fem centimeter breda. Stjälken är upprätt, körtelhårig och kan bli en halv meter hög. Bladen är strävåriga och äggformade med helbräddad kant, de flesta sitter samlade i en basal rosett. Slåttergubbe, som har använts som läkeväxt, har varit ganska vanlig i sydvästra Sverige där den växer på kalkfattig mark, i hävdade naturbetesmarker och slåtterängar, på hedmark, skogsbryn och vägkanter. Arten har dock gått tillbaka kraftigt och försvunnit från många av sina tidigare växtplatser. Slåttergubbe är rödlistad med hotkategorin ”nära hotad” (NT),

Slåttergubbe

© Foto: Hans-Göran Sandqvist

Lunglav är en stor bladlav, ofta flera decimeter, ja ibland ända upp till en meter i diameter. Lunglaven är rent grön i väta men blir brun eller gråbrun i torrt tillstånd. Den har djupt inskurna, kantiga flikar och på ytan finns ett nätligt mönster av åsar och gropar. Det påminner om mänskliga lungor, därav namnet. Förr användes den medicinskt (enligt signaturläran ”lika botar lika”) mot olika lungsjukdomar. Undersidan är ljusbrun och finluden, med inslag av nakna, ljusa fläckar. Lunglaven sitter ofta löst fästad till gamla lövträd. Lokalt kan lunglaven vara mycket riklig men den förekommer nästan enbart i gamla skogar som aldrig varit slutavverkade. På grund av att lunglaven är lätt att identifiera samt att den ofta förekommer i gamla skogsbestånd är den också en av våra allra främsta signalarter. Förr var lunglaven vanligt förekommande men den har minskat stort under den senaste 100-årsperioden. Lunglaven är rödlistad i lägsta hotkategorin ”Nära hotad” (NT).

Lunglav www.commons.wikimedia.org

5. Uppföljning och fortsättning

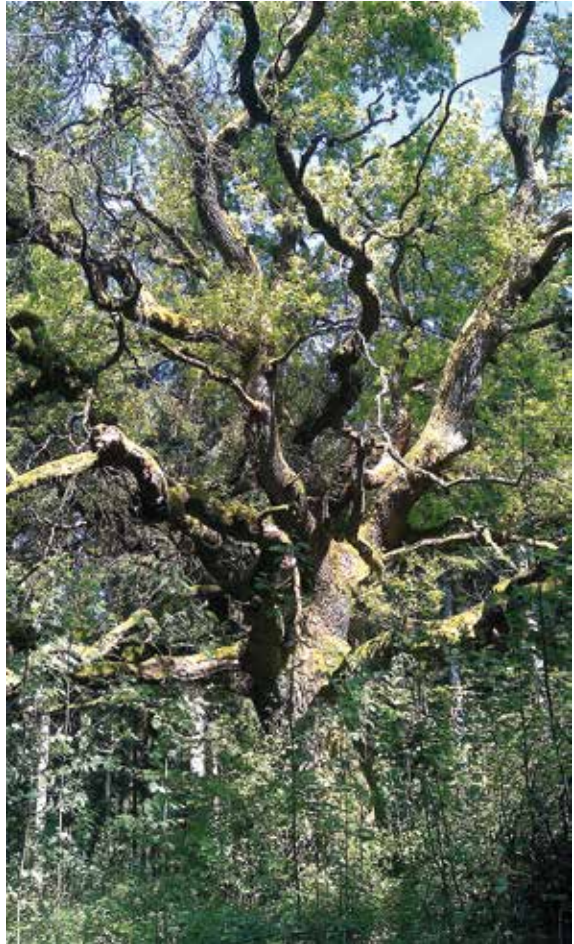
En uppföljning och uppdatering av detta naturvårdsprogram ska ske vart fjärde år, efter varje mandatperiod, i samband med att översiktplanen ses över och aktualitetsförklaras. Den första perioden för naturvårdsprogrammet sträcker sig dock fem år, från 2014 t.o.m. 2018. Denna tidsrymd gäller även för bilagor och kartbilagor om inte behov uppstår av tidigare revidering.

Naturvårdsprogrammet ska revideras av **Kommunfullmäktige**.

Bilaga 2 ”Riktlinjer för kommunens hänsyn till naturvärden vid planering, prövning och lovgivning” och bilaga 3 ”Åtgärdsplan” revideras av **Kommunstyrelsen**.

Bilaga 1 ”Nationella och regionala mål”, bilaga 4 ”Naturdatabank” samt Kartbilagorna revideras av **Dalslands miljökontor i samråd med Plan & byggenheten**.

Naturvårdsprogrammet är inte något färdigt, för alltid avslutat dokument. Arbete med inventeringar, kunskapssammanställning och utvärdering fortgår ständigt, oftast i Länsstyrelsens regi, vilket kan innebära att exempelvis Naturdatabanken behöver uppdateras. Vid uppföljning efter varje mandatperiod kan befintliga naturobjekt komma att omvärderas efter vad som framkommit genom nya naturinventeringar eller på annat sätt. Nya områden med höga naturvärden kan också uppkomma. Fastställda mål och åtgärder är viktiga att följa upp vid revideringen. Inför antagande av nya mål och åtgärder kommer finansieringsmöjligheterna att ses över, t.ex. möjligheter till stöd från staten eller EU.

Under stora eken söder om Nyckelvattnet borde det röjas lite sly © Foto: Renée Olsåker

Andra naturvårdsåtgärder kan också komma att ske, exempelvis genom kommunens interna miljöledningsarbete. Naturvårdsåtgärder som har utförts (även enligt bilaga 3 Åtgärdsplan) redovisas av respektive sektor och kommunledningskontoret i verksamhetsberättelsen, varje år.

Bakgrundsdel

© Foto: Andreas Gleisner

6. Bakgrund och syfte

Syfte med naturvårdsprogrammet

Naturvårdsprogrammet är tänkt att fungera som ”uppslagsbok” för alla som har intresse av naturmiljön i Färgelanda kommun. Genom spridning av kunskaper vill kommunen bidra till ett lyckat naturvårdsarbete. Naturvårdsprogrammet ska också kunna användas i undervisningen inom skolan för att öka kunskaperna. Syfte är också att vägleda kommunens beslutsfattare i det ansvar kommunen har för naturvård enligt lagstiftning och miljömål. En annan viktig roll är vägledning för den fysiska samhällsplaneringen och ställningstaganden i naturvårdshänseende vid skötseln av egen mark. Programmet ska vara obligatoriskt kunskapsunderlag inför planering, prövning och lovgivning. Programmet ska utgöra underlag för bevarande av naturvärden, vid rådgivning till brukare och markägare och vid styrning av naturvårdsinsatser. I bilaga 3 finns en åtgärdsplan för de åtgärder som kommunen, miljökontoret m.fl. ska vidta

Naturvård – vad är det?

I vid bemärkelse innebär begreppet naturvård att man ska vårda och bevara naturvärden som kan vara vetenskapliga, geologiska, biologiska, landskapsmässiga eller för friluftslivet viktiga värden. Naturvård kan exempelvis ske genom skydd, hänsynstagande, skötsel, bete, återskapande eller restaurering. Det är också angeläget att vid ändrad mark- och vattenanvändning se till att naturvärdena kan bibehållas eller utvecklas.

Biologisk mångfald – vad är det?

Biologisk mångfald är allt det liv som finns på jorden, som har utvecklats under ett par miljarder år. En mångfald som vi endast har mycket begränsad kunskap om och där människan bara är en art bland kanske 50 miljoner andra. Biologisk mångfald består inte bara av ett stort antal arter växter och djur, det handlar också om variationer inom arter och mellan olika arter. Det handlar om ekosystem där varje art, varje livsform är beroende av andra livsformer. Som indianhövdingen Seattle uttryckte det: ”Människan gjorde inte livets väv – hon är bara en tråd i den”. Vad än hon gör mot denna väv det gör hon mot sig själv.”

Alla miljoner livsformer behöver varandra. Vi vet t.ex. inte hur viktiga olika växter kan vara för medicinskt bruk i framtiden. Det vi vet är att biologisk mångfald måste värnas.

Valboån innebär stor biologisk mångfald.
© Foto: Per Pettersson
(www.perpixel.se)

Avgränsningar

Naturvårdsprogrammet omfattar Färgelanda kommuns geografiska område. Naturområdena i programmet är beskrivna utifrån naturvårdssynpunkt oavsett markägarförhållanden.

Kulturmiljön behandlas inte särskilt utförligt i naturvårdsprogrammet men intressant kulturmiljö nämns på flera ställen, exempelvis när det bidrar till att ett naturområde blir värdefullt, se bilaga 4 Naturdatabank, kap XII Odlingslandskap med höga naturvården. I ”Färgelandaboken – En kulturhistorisk översikt” ges en intressant beskrivning bl.a. av odlingslandskapets historia från järnåldern och framåt.

Naturvårdsprogrammet behandlar viktiga naturområden för friluftslivet men inte friluftsanläggningar och liknande. Karta över aktuella vandringsleder, kanot- och cykelleder finns inte med i detta naturvårdsprogram, utan där hänvisas till kommunens Översiktsplan och till kartan över Kroppefjäll och Ödeborgsfjället, som heter Friluftsguiden, och säljs på Medborgarkontoret (som finns i Färgelanda centrumhus). Den tätortsnära naturen är av stor betydelse för människors friluftsliv och för folkhälsan men parkmiljöer beskrivs inte i naturvårdsprogrammet, utan vi hänvisar till kommande grönstrukturplan som kommunen avser att ta fram.

Klimatförändringen tas inte upp i detta naturvårdsprogram utom i ett litet stycke i kap 3 Människans användande av naturen. Luftvård är inte beskrivet utom i slutet av bilaga 2 där koppling till miljö kvalitetsnormerna redovisas. I övrigt hänvisas till kommunens översiktsplan och till kommunens klimatstrategi och energiplan. I kommunens miljöarbete ingår även andra mål, planer och program enligt kommunens miljöledningssystem. Större sjöar och rinnande vattendrag ingår i naturvårdsprogrammet. Utgångspunkt har varit material som finns samlat hos Vattenmyndigheten för Västerhavet i förvaltningsplanen och i miljö kvalitetsnormerna samt åtgärdsprogrammet för att uppnå god status i sjöar, vattendrag och grundvatten till år 2015/2021. Uppgifter finns även i vattenregistret VISS, hos Länsstyrelsen, hos vattenråden, vattenvårdsförbunden, kommunerna och på miljökontoret. Fortfarande saknas dock en hel del faktaunderlag angående sjöars status och naturvården.

Gång- och cykelvägen är gräns mellan två våtmarker i Ödeborg © Foto: Jan Sandell

7. Naturen i Färgelanda kommun

Växlingsrikt landskap med ett rikt odlingslandskap, vackra vyer över sjöar och en mängd olika vegetationstyper finner man i Färgelanda kommun. Här finns ett sprickdalslandskap på och invid Kroppefjäll och Ödeborgsfjället, där berggrunden är sönderstyckad, med höjder som bryts i sänkor och dalar, varav nästan alla går i nordsydlig riktning. Sänkorna är ofta vattenfyllda och bildar typiska sprickdalsjöar som t ex Svingsjön, Ragnerudssjön, Nyckelvattnet, Rådanessjön och Långhalmen. Odlingslandskapet består mest av morän och lera, vilket är bra för odling.

Den spännande berggrunden

Berggrunden i Färgelanda kommun utgörs i stora drag av urberg som tillhör de äldsta kända geologiska formationerna. I hela kommunen är det sex bergarter som bildar berggrunden: ortognejser (röda – rödgrå eller grå, bildade ur magmatiska djupbergarter), sedimentgnejser (grå, åderrik), porfyre (Åmålsformationen), metabasiter, kvartsiter (Dalslandsgruppens bergarter) samt Ellenö- och Kappebogruppens sedimentära och vulkaniska ytbergarter. Största delen av berggrunden, över 80 %, består av ortognejser.

I mindre områden i västra delen finns olika typer av orto- och sedimentgnejser, graniter och kvartsiter som alla tillhör **Stora Le-Marstrandsformationen** (bildat för ca 1.700 miljoner år sedan). Dessa bergarter har bildats vid jordytan, så de benäms ytbergarter. Huvuddelen av dessa ytbergarter har bildats av marina sediment som i sin nuvarande form är en grå åderrik och starkt veckad gnejs. Den domineras av mineralerna plagioklas, kvarts och glimmer.

Från norr till söder, väster till öster **utgör största delen av kommunens yta av Åmåls- och Kroppefjällsgraniter, inklusive Jerbognejs**, (bildat för ca 1.400–1.600 miljoner år sedan). Kroppefjällsgraniter (ögongraniter) har röda ”ögon” bestående av kalifältspat.

Åmålsformationen kommer in i några smala områden i nordväst och södra kommunen.

Åmålsformationens porfyre är fältspatrika vulkaniska bergarter med strökorn. Till skillnad från Stora Le-Marstrandsformationen har de bildats på eller nära en kontinent.

I mindre partier från området runt Svingsjön, ner mot Nyckelvattnet och längs Långhalmen förekommer Dalslandsgruppen bergarter, även kallad **Dalformationen**, vilken är en världsunik bergartsserie. Dalformationen består av olika sedimentära bergarter, som bildades genom att sten, grus, sand och lera lagrades på havsbotten för ca 1.000–1.200 miljoner år sedan. Då och då trängde lavaströmmar upp och flöt ut över havsbotten. Av tyngden pressades de olika lagren ihop till bergarter, så att sand ombildades till sandsten och finkornig lera blev lerskiffer. När det fanns kalk tillgänglig bildades kalklerskiffer. Det hårda **mineralet kvarts som är Dalslands landskapsmineral** dominerar bergarten kvartsit, som uppstod genom kraftig omvandling av kvartsrik sand.

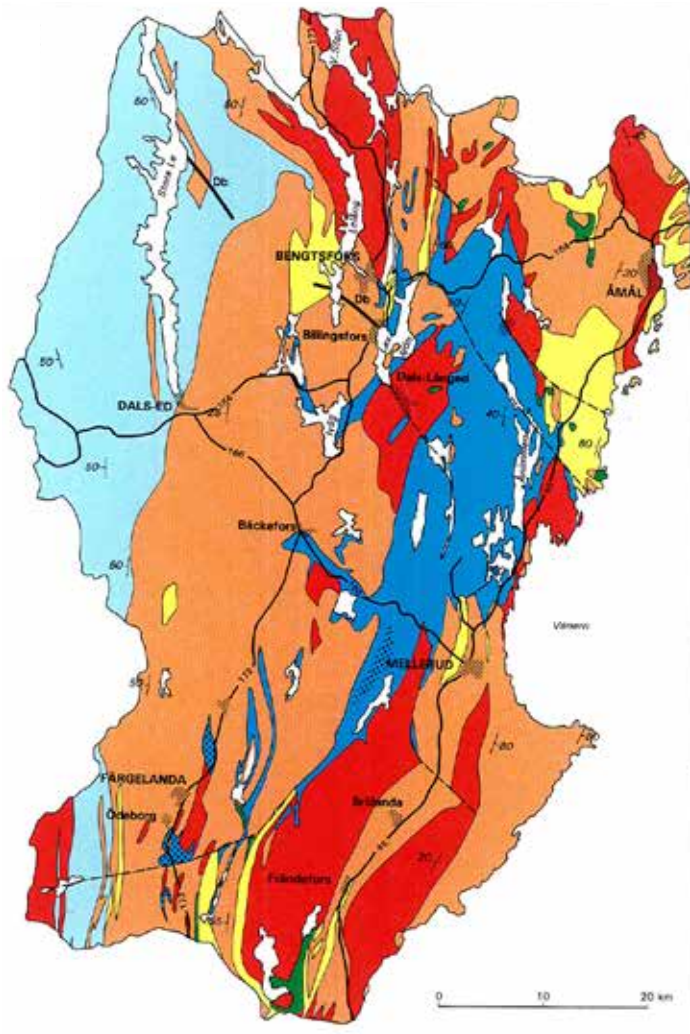

Kvarts i isslipad berghäll © Foto: Renée Olsåker

De olika sedimenten som lagrades på varandra blev till slut till en 2200 meter hög sedimentpacke. Rörelser i jordskorpan gjorde att dessa bergartslager försköts i höjd- och sidled och en bergskedja uppstod som senare eroderades kraftigt. Det är resterna av denna bergskedja som idag utgör Dalformationen. Karaktäristiskt för Dalformationen är att man hittar både svårvittrad kvartsit och lättvittrade kalklerskiffrar. Dessa unika snabba kast i geologin ger upphov till blommande orkidéängar, kalkrika kärr och lummig lövskog som varvas med mager barrskogsmark med kvartsitinslag.

Bergarterna i **Ellenö- och Kappeboformationerna** utgörs av snabbt hopsvämmande och dåligt sorterade sedimentbergarter med olika mäktighet i området. De finns i några små områden nordost och sydost om Färgelanda och är äldre än de i Dalformationen.

	Förkastning		Äldre magmatiska bergarter (Åmålsgraniter, inkl. "Jerbognejs")
	Diabas		Äldre amfiboliter
	Dalformationen och Kappebo-formationen		Åmålsformationen
	Ögongraniter av Kroppefjälls- och Hästefjordentyp samt Teåkersgranit		Stora Le-Marstrandformationen

Bergarter i Färgelanda kommun och övriga Dalsland
 © Illustration: Ritblocket Göteborg

De viktiga jordarterna

De lösa jordlagren med grus, sand, mo, lera, silt och morän har tillkommit under den senaste istidens avsmältningsskede och fram till våra dagar, vilket innebär de senaste 15.000 åren. Vid tiden för senaste landisens avsmältning, för ca 10.000 år sedan, var jordskopan nertryckt av isen och havsytan stod inom kommunen ca 150 – 160 meter över nuvarande havsytan. Det var ett salt hav och den högsta nivån som havet då nådde kallas **högsta kustlinjen**. Det betyder att i stort sett hela Färgelanda kommun var täckt av det gamla ishavet, utom en del höga berg som stack upp. **Högsta punkten i kommunen är Svileberg** 241 meter över havet på Kroppefjäll, 3 km ost-sydost om Järbo kyrka, mellan Karolinerleden och Stora Råvattnet. Skalgrusbankar är ansamlingar av skal efter snäckor och musslor som en gång levde i havsmiljö eller bräckt vatten under istiden. Skaldjursbankarna är mer eller mindre blandade med grus och sand. Skalgrusbankar finns t.ex. nära Tisättersjön.

Allmänt gäller att jordlagren har stor utbredning och liten mäktighet – med undantag av lerorna som kan vara mycket mäktiga. Kalt eller nästan kalt berg upptar ca 25 – 30 % av kommunens yta. Av jordarterna är leran och moränen de vanligaste. Leran breder ut sig i dalbottenarna medan moränen avsatts som tunna lager på berg eller i form av moränryggar längs iskanten. Morän består av osorterade block, stenar och grus som först frusit fast och sedan lossat successivt från isen under avsmältningen. Under isens avsmältning bäddades ibland stora isblock in av isälvsmaterial. När isblocket smälte uppstod en stor grop, så kallad **åsgrop**.

En storblockig terräng i närheten av Hovsjön i Sundsbro-området © Foto: Peter Höög

Torvlagringar har bildats dels vid igenväxning av grunda sjöar, dels vid försumpning av förut torr mark. Det finns tre stora sammanhängande torvmarker i kommunen, Öjemossen, Bredmossen och Trone mosse. Mindre myrar (mossar och kärr) finns i betydande antal och fyller ut många små sänkor i terrängen i sprickdalslandskapet.

Kommunen är genomdragen av **två stora dalgångar**. Den östra dalgången ligger omedelbart väster om Kroppefjäll och går från Bäckefors i norr över Järbo – Högsäter – Färgelanda och Ödeborg söderut. Denna markerade dalgång tjänstgjorde under senaste inlandisens avsmältningssperiod som ett stort område för smältvattenutsläpp. En rullstensås bildades då som går från Ödeborg och kan följas norrut och på sina ställen mot de stora grusområdena vid Bäckefors. Den västra, något mindre nordsydliga dalgången, följer idag Lerdalsälven mot söder, där den i Bohuslän sammanstrålar med Örekilsälven. Även Lerdalsälven verkar under isälvsavsmältningen ha fört fram stora mängder smältvatten, vilket talrika grus- och sandavlagringar i Munkedals kommun vittnar om. Orsaken till att de befintliga delarna av Lerdalsälven inom kommunen uppvisar få grus- och sandackumulationer kan eventuellt bero på att dessa täcktes av alltför tjocka lerlager.

När senaste landisen drog sig tillbaka mot norr kom iskanten som hade en sträckning i nordväst till sydost att vid två tillfällen stanna till inom vårt område. Härvid kom moränryggar samt grus- och sandavlagringar att utbildas längs iskanten. Den första av dessa s.k. **israndlinjer**, Trollhättemoränen, har sin sträckning från kommunens sydöstra hörn vid Stora Höghult mot nordnordost över Ellenö, Vrine, Hillingsättersjön och vidare mot Sandviken. Den andra linjen den s.k. Levenemoränen eller Bräländamoränen går att följa i en hel serie avlagringar från Järbo mot Råggärd, Storlanda mot Gillanda utanför kommungränsen i nordväst.

Klimatet

Sverige är beläget inom den boreala skogszonen som ligger i norra delen av den tempererade zonen mellan norra polcirkeln och norra vändkretsen. Med **klimat** menas de genomsnittliga fysiska förhållandena i atmosfären, temperatur, luftfuktighet, lufttryck, vind, nederbörd, atmosfäriska partiklar m.fl. meteorologiska faktorer på en given ort eller region över längre tidsperioder, d.v.s. under flera årtionden. Det är dock inte enbart medelvärden som studeras, utan även variationer av dessa och omfattningen och frekvensen av extremvärden som analyseras. I Sverige och internationellt används ofta perioder på 30 år när man pratar om klimatet, för under den tiden har variationer i årstider och variationer mellan åren jämnats ut.

Klimatet i Dalsland har en maritim prägel, p.g.a. närheten till havet och ”innanhavet”

Vänern, med relativt sett små skillnader mellan sommar- och vintertemperaturer. De stora höjdskillnaderna ger också variationer i väder och klimat. **Årsmedelnederbörden** varierar inom Färgelanda kommun mellan 700-900 mm, enligt SMHI under åren 1961-1990. Under vintern råder här förhållandevis varma vindar runt sydväst. När fuktighetsmättade luftmassor från havet i väst tvingas stiga över land sker kondensation, vilket innebär nederbörd. I Bäckefors har noterats högst årsmedelnederbörd (911 mm) i hela Dalsland.

En rastplats vid Sundsbron i vinterskrud

© Foto: Maritha Johansson

Årsmedeltemperaturen varierar enligt SMHI mellan 5 och 6 plusgrader. Medeltemperaturen är -3 till -4,5 grader i januari respektive 15 – 16 grader under juli. Dalslands lägsta temperatur inträffade enligt SMHI under den sällsynt bistra februarimånaden 1966, då Bredviken i Torrskog hade -38,3 grader 9 februari.

Den högsta uppmätta dygnsnederbörden i Dalsland är 91 mm i Bäckefors enligt SMHI men enligt privata mätningar har det kommit betydligt mer på bara några timmar. Allra mest snö rapporterades för Dalsland 27 mars 1951, då Ödskölt hade 146 cm. I nästan hela Dalsland snöade det 1981 så långt fram på sommaren som 12 juni. Genomsnittlig minimitemperatur per månad är, enligt uppgift på www.storm.se, som lägst under februari månad (-4,6) och genomsnittlig maximitemperaturen per månad är som högst under juli månad (19,3). Antalet nederbördsdagar är, enligt samma hemsida, i genomsnitt ca 10 st per månad, som mest under augusti (13 dagar) och som minst under mars-maj (7 dagar per månad). Angående klimatförändringar se kapitel 3.

En naturskön kommun i ett varierat landskap

Färgelanda kommun har en levande odlingsbygd och en stor potential till naturupplevelser i det stora skogs- och sjölandskapet på Kroppefjäll-Ödeborgsfjället. Här finns sjöarna Svinesjön, Ragnerudssjön och Nyckelvattnet och här rinner ett stort antal mindre vattendrag som ingår i de två huvudavrinningsområdena Örekilsälven (där även Valboån ingår) respektive Dalbergsån.

Valboån norr om Högsäter © Foto: Jan Sandell

Den varierande berggrunden och jordarterna med sitt småbrutna och omväxlande landskap har gett upphov till ett rikt och mycket varierat djur- och växtliv. Landskapet är till mer än hälften ett skogslandskap med sjöar och resten är jordbruksmark med både stora sammanhängande odlingsmarker och små partier odlingsmark mellan skog och myrmark.

Färgelanda kommun ligger i ett sönderbrutet landskap, med sprickdalar och förkastningar, s.k. sprickdalslandskap. Sprickdalslandskapet, innehåller många sjöar och vattendrag men också dalar och bergsryggar, de allra flesta orienterade i nord-sydlig riktning, dock inte Ellenösjön-Östersjön. Det finns höjdskillnader mellan bergsplatåerna och dalgångarna som oftast uppgår till ca 100 meter. Den östra delen av Färgelanda kommun domineras av Kroppefjällsmassivet och Ödeborgsfjället. De centrala delarna av kommunen utgörs av ett lägre liggande småkuperat område vilket är genomdraget av två nordsydliga dalgångar.

Vegetationstyper och landskapstyper

Hela kommunen ligger inom den södra barrskogsregionen som karaktäriseras av granskog, tallskog eller blandskog av gran och tall, ofta med inslag av björk och andra lövträd. Rena lövskogar förekommer sparsamt, där det råder bättre jordar, antingen på Kroppefjäll där påverkan från Dalformationen ger goda förutsättningar eller utmed sjöar och vattendrag där det är lite bördigare eller i anslutning till jordbruksmark samt på nedlagda odlingsmarker. I branterna på Kroppefjäll finns rena ädellövspartier. Nedan följer en beskrivning av vegetationstyper i två delområden av kommunen.

I **östra delen av kommunen** finns ett skogs- och sjödominerat kuperat landskap, som utgörs av **Ödeborgsfjället och Kroppefjäll**. Där finns det gott om myrar och småtjärnar. Kroppefjälls högplatå är klädd med **barrskog med vissa ädellövsinslag**, särskilt i branterna där det växer ek, alm, ask, fågelbär, lind och lönn. De öppna rum som förekommer ramas in av lövskogsbryn med asp och ek. Jordtäcket är tunt på Kroppefjäll och detta berg har distinkta, ganska branta sidor som i väster övergår till skog och odlingslandskap. **Ekskogar** förekommer mycket sparsamt på magra, torra jordar, på bergknallar och i branterna av exempelvis Kroppefjäll. Ekarna är ofta ganska kläna och fältskiktet består bl.a. av blåbär, lingon, ängskovall, ekorrbär och skogsstjärna.

Ibland kommer almsnabbvingen ner från almens topp © Foto: Ulla Korp

Blåbärsgranskog är den vanligaste vegetationstypen i detta område, som förutom blåbär innehåller exempelvis mossor, lummer och ormbunkar av olika slag samt lingon, kruståtel, ängskovall, skogsstjärna, linnea och gullris i markskiktet. När örterna dominerar över blåbärsriset kallas det **ängsgranskog**, vilka hittas framför allt på Dalformationen, där de näringsrika markerna brukar hysa hassel, skogstry samt olvon i buskskiktet och blåsippa, skogskovall, vispstarr samt bergsslok i fältskiktet. I den rika **ängsgranskogen** finns ofta de lite ovanligare örterna myskmadra, särlåka, vårärt, underviol, tvåblad, skogsknipprot och

Hällmarkstallskog och blåbärsmarker © Foto: Hans-Göran Sandqvist

skogsstarr. Det gäller exempelvis ett mindre område norr om Rådaneshön. På Kroppefjäll och Ödeborgsfjället förekommer också rena **lövskogar**, exempelvis björkskogar vanligen med inslag av asp samt klibbalskogar, där varje träd står på en sockel i våta partier, vanligvis omgivna av skuggtåliga kärrväxter. Naturliga **torrängar** hittas i syd- eller västvända bergbranter eller klippphyllor där marken är torr, solbelyst och det råder tämligen god näringstillgång. Där berget är lättvittrat och kalkhaltigt gynnas karaktärsväxterna kungsmyntha, blodnäva, bergjohannesört och backvicker. På torra, öppna **kalkhällmarker** (sparsamt förekommande i Dalformationen) finns en kalkpräglad torrängsflora med exempelvis S:t Pers nycklar, gullviva, spåtistel, trollsmultron, fältmalört och vit fetknopp.

Vissa områden innehåller kalt, tämligen kalkfattigt berg eller områden med mycket tunt jordtäckte, där det ofta växer **hällmarkstallskog** med ljung, mossor och lavar som dominerar markskiktet, med inslag av lingo, mjölon, kråkbär och kruståtel.

På Ödeborgsfjället och Kroppefjäll finns också en del **myrmark**. Myren indelas i mosse, där vegetationen endast nås av regnvatten, och kärr som tillförs vatten från omgivningen genom grundvatten eller bäckar. På mossen blir livsbetingelserna mer extrema och där växer exempelvis ljung, kråkbär, klockljung, tranbär, sileshår, tuvdun och rosling. Olika arter av vitmossa är vanligast bland växterna och bygger upp huvuddelen av mossens torvlager. Kärren brukar man dela in i fattigkärr och rikkärr, vilket följer tillgången på näring och syresättning. I myrens fattigkärr växer exempelvis olika starrarter, myrtilja, ängsull, blåståtel och vass. Vid större vattentillgång brukar kråkklöver, pors, vattenmåra, kärrsilja och kärrviol tillkomma. Rikkärren som kan vara av olika slag är skyddsvärda naturtyper (och hittas framför allt inom Dalformationen) och kan innehålla t.ex. slätterblomma, gräsull, knagglestarr och orkidéer som sumpnäcklar, ängsnäcklar, knottblomster och myggnäcklar. I rikkärren ersätts vitmossorna oftast av olika arter av bladmossor.

I den övriga delen av kommunen finns ett mosaikartat kuperat landskap med de stora dalgångarna, vilket är det ytmässigt större området. Det sträcker sig från norr till söder i kommunen och består av omväxlande barrskogar, våtmarker och en mängd åkrar eller annan öppen odlingsmark. **Blåbärsgranskog** (se förklaring ovan) är här den vanligaste

vegetationstypen. På issjösedimenten söder om Bäckefors förekommer delvis **tallhedar**, som liknar hällmarkstallskogen med ljung, lingen, mjölon, mossor och lavar i markskiktet, men större delen är granplanterad och saknar ofta lövinslag. **Gråalskogar** följer ofta olika åsystem och kan påträffas exempelvis i ravinlandskapet vid Örekilsälven. Där betet har upphört växer gråalskogen tät längs ravinsidorna. Typiska arter i fältskiktet är rödblåra, midsommarblomster och älgört.

I Valbodalen, med sidodalar och i Lerdalsälvens dalgång dominerar finkorniga jordarter. Dessa områden har varit odlingsbygder långt bakåt i historien. Landskapet är småkuperat med åkrar på sedimentjordar i dalbottnarna och betesmarker med löv- och barrskogsdungar i de lite högre lägena. Här finns sju klassade odlingslandskap med höga naturvärden, dessa finns vid Ellenösjön, Häresjön, Gässbo och Lerdal (klass 2) samt Milleryr, Valbodalen och Rådanäsön (klass 3). Öppna betade fält varvas med hagmarker med enbuskar och björk, med en rik flora, bl.a. förekommer fältgentiana, kattfot, slåttergubbe och nattviol.

Växter och djur i kommunen

Växter från olika håll ges förutsättningar att blandas med varandra i kommunen. Nordliga arter som **dvärgbjörk** möter här sydliga arter som **ek**, **skogsbingel**, **myskmadra**, **kungsmyntha** och **tandrot**. Kungsmyntha tillhör släktet Oregano, som gärna kan njutas på pizzan. Skogsbingel kan ses på en vanlig hundralapp, invid Linné, som bl.a. bevisade sin sexuallära om växternas fortplantning med hjälp av skogsbingeln, eftersom den har tydligt skildkönade plantor. Linné förväxlade dock han- med honplantan. **Bok** är ett sydligt trädslag som inte finns naturligt i kommunen, däremot ofta planterat och sedan ibland förvildat. Bokar finns bl.a. 250 m nordost och 400 m nordnordväst om gästgivargården i Ödeborg. Nordöstliga arter från ryska taigans flora, exempelvis **skvattram** möter sydvästliga arter som **klockljung** och **myrlilja**. I nordvästra delen av kommunen träffar man på en sällsynt art som **berglök** (kallas också kantlök). Berglök och det sällsynta gräset **skogssvingel**, som också kan påträffas i kommunen, är två arter som nästan inte alls förekommer utanför Dalsland. Vissa arter har sina växtplatser starkt koncentrerade till Dalformationen eller där det annars är kalkrik, exempelvis **sårläka**, **skogsknipprot**, **spåtistel** och **tagelstarr**. Den rödlistade **skogsklockan** växer trots sitt namn helst i skogsbryn eller på öppen mark i blandlövskog och vid vägkanter i kulturlandskap. Tidigare var betesmarker viktig växtplats men igenväxning har missgynnat arten.

Dalslands landskapsblomma förgätmigej
© Foto: Lars Eric Fjellman

Skogsklocka en hotad art som växer i Färgelanda kommun © Foto: Claes Kannesten

Vattenlevande havsdjur som blev kvar när inlandsisen smälte och som anpassade sig till insjöarna kallas ishavsrelikter, såsom fiskarna nors och hornsimpa samt en del mindre kräftdjur (t ex *Mysis relicta* och *Limnocalanus macrurus*). **Mysis relicta** och **Nors** finns i Östersjön och Nyckelvattnet. Hornsimpa är Dalslands landskapsfisk men finns inte i Färgelanda kommun. **Flodkräfta** finns i kommunen i ett tjugotal sjöar men dess fortsatta existens är hotad. Dalsland är idag ett av de viktigaste kvarvarande områdena för flodkräftan då den har minskat kraftigt i Sverige genom förorening och sjukdomen kräftpest. Spridningen av kräftpest sker idag framförallt genom att smitta överförs med signalkräfta. Den amerikanska signalkräftan har inplanterats i Sverige därför att den har bättre motståndskraft mot kräftpest. Genom avsiktlig och olaglig utplantering av signalkräfta eller via kanoter, båtar och fiskeredskap kan kräftpesten spridas mellan olika vattendrag. Vid miljömålsuppföljningen av flod- och signalkräfta som Länsstyrelsen gjorde i rapport 2003:40 fanns länets största koncentration av flodkräfta i norra Dalsland och i området vid Kroppefjäll. **Ålen** är akut hotad, bl a har mängden unga ålar som ska bygga upp beståndet rasat sedan 1980-talet. Ål finns dock i ett antal av kommunens sjöar, se bilaga 4 Naturdatabank. Ålen vandrar oerhört långa sträckor under flera år för att fortplanta sig och kläcks 700 mil bort i Sargassohavet, öster om Nordamerika. Ålen är därför känslig för mänsklig påverkan. Flera åtgärder har införts för att skydda ålbeståndet inom EU. Sedan 2007 råder generellt förbud att fiska ål. Om man ändå skulle råka fånga en ål måste man försiktigt släppa tillbaka den. En fisk man inte behöver släppa tillbaka är **gösen** (om man har köpt fiskekort vill säga och den uppfyller godkända mått). Gös finns framför allt i Östersjön och Ellenösjön.

Varg på Kroppefjäll © Foto: Sven-Erik Arvidsson

Av landets ca 50 däggdjursarter förekommer ca 35 i Färgelanda kommun. Mest betydelsefulla är älg och rådjur. Älgen har även under lång tid haft en stor betydelse för turismen i Färgelanda kommun. Vår klövviltsstam regleras av en ansvarsfull viltförvaltning. Jakten är av stor betydelse för ett stort antal kommuninvånare och skapar många sociala värden såväl som ekonomiska. Jakten är också en viktig faktor för att väcka människors intresse för naturen och skapa en förståelse för det ekologiska systemet. Vargens och lodjurens omfattande etablering i kommunen ställer nya krav på jägarkåren för att uppnå en god viltförvaltning samtidigt som det viktiga värnandet om det öppna och varierande landskapet med hjälp av betesdjur, utsätts för nya svåra utmaningar. En relativt ny art för landskapet är vildsvin vilka kommer att ställa ännu större krav på en välutbildad jägarkår då de saknar naturliga fiender och ofta ställer till med mycket skada i trädgårdar och på jordbruksmark samt är orsak till många trafikolyckor.

Mård finns i skogsbygden. Tio arter **fladdermöss**, av landets 19, har påträffats i Färgelanda kommun, bl.a. barbastell som är rödlistad.

Älgalv © Foto: Renée Olsåker

Av kräldjuren kan nämnas **hasselsnoken** som är den skickligaste klättraren av våra ormar och är en rödlistad art. Hasselsnoken betraktas som en värmetidsrelik och den lever i hagmarker och lövdungar.

Några karaktäristiska fågelarter knutna till barrskogslandskapet i kommunen är **smålom** som

Från fågeltornet vid Ellenösjön kan man skåda många olika fågelarter © Foto: L. Jansson

är sparsamt förekommande i myrgölar och skogstjärnar, **pärluggla och sparvuggla**. **Dalslands landskapsdjur korp** hade under 1900-talets första hälft ett av sina kärnområden i Dalsland.

Då var korpén i stort sett borta i övriga landet, p.g.a. avskjutning, men har sedan dess ökat i antal, inte bara i Dalsland. Västra Götalands län hyser ca 10 % av landets storlomsbestånd och ca 5 % av beståndet för smålom och smålom häckar exempelvis på Öjemossen och i Kroppefjälls naturreservat. De tidigare så talrika hönsfåglarna **tjäder, orre och järpe** är genuina barrskogsfåglar och de har minskat i antal men förekommer bl.a. i Kroppefjälls naturreservat och öster om Ragnerudssjön och Gålsjön. Många av landets vanligaste fågelarter är också knutna till barr- och blandskogarna, t ex **bofink, lövsångare, trädpiplärka och rödhake**. Till de små och splittrade lövskogarna hör **bivräk, skogsduva, nötväcka, härmsångare och grönsångare**.

Strömstare © Foto: Kent-Åke Gustavsson

Nötkräkan kan ses i hassellundar särskilt runt sjöar. **Strömstaren** häckar öster om Ragnerudssjön och Gålsjön.

Ljungpipare och **trana** häckar vid flera mossar i kommunen. **Mindre hackspett** är en rödlistad art som förekommer på flera håll i kommunen bl.a. vid Hillingsåterssjön. Mindre hackspett är en viktig indikator på lövskog med höga naturvärden. **Backsvalan**, som är den enda brunryggade svalan i Sverige, föredrar lodräta väggar för att häcka, ofta grävs håll i strandbrinkar eller grustag. Den arten finns exempelvis i närheten av Brasäter, Åselid och Stuveryr Torp.

Av dagfjärilarna är aspfjärilen en känd ”doldis”. **Aspfjärilen är Dalslands landskapsinsekt** och det är en riktigt stor fjäril. Aspfjärilen är en bra indikator på lövskog med äldre aspar och äldre aspar är viktig livsmiljö för många andra arter av insekter och fåglar. En solig dag efter regn kan man med lite tur få se aspfjärilen dricka ur vattenpölar på en grusväg invid stora aspar.

Aspfjäril är Dalslands landskapsinsekt
© Foto: Magnus Backman

Vitfläckig guldvinge suger nektar
© Foto: Ulla Korp

Sjöar och vattendrag

Inom kommunen finns två huvudavrinningsområden, Örekilsälven och Dalbergsån, som sträcker sig över flera kommuner och i sin tur är indelade i delavrinningsområden. Örekilsälven är störst och där ingår Valboåns vattensystem, med de stora sjöarna Svingsjön, Ragnerudssjön, Häresjön, Nyckelvattnet, Ellenösjön och Östersjön. I Dalbergsåns avrinningsområde ligger bl.a. Långhalmen och Rådaneshöjden. Totalt finns i kommunen 166 sjöar som är större än 1 ha (hektar = 10.000 m²). Av dessa är 43 sjöar större än 10 ha. Störst värde för friluftslivet (t.ex. fiske och kanotning) har Ellenösjön, Östersjön, Rådaneshöjden, Långhalmen, Ragnerudssjön, Svingsjön, Häresjön, Vrångsjön, Madsjön och Valboån. Ellenösjön och Östersjön är populära sjöar bl.a. för fiske av gös. I den naturvärdesbedömning som länsstyrelsen gjorde 1985 ansågs Ellenösjön, Östersjön och Nyckelvattnet ha allra högst värden.

Vattenförvaltningen

I vattenförvaltningen (enligt EU:s ramdirektiv för vatten) har de största sjöarna och vattendragen i Sverige utpekats som så kallade vattenförekomster, i Färgelanda är det 30 stycken, varav 11 sjöar och 19 rinnande vattendrag, dessa kommenteras nedan. Kunskapen om miljösituationen i sjöarna och vattendragen i kommunen kommer främst från Länsstyrelsen

och Vattenmyndigheten, som samlar in uppgifter från bl.a. den samordnade recipientkontrollen och sjökalkningsuppföljningen, som bland andra Färgelanda kommun och Dalslands miljökontor deltar i. Sjöar och vattendrag har år 2009 av Vattenmyndigheten för Västerhavet klassats i **ekologisk och kemisk status**. Nio av sjöarna (t.ex. Nyckelvattnet, Ragnerudssjön, Svinesjön och Häresjön) har god ekologisk status, varav Långhalmen, Strandsjön, Vrångsjön och Svinesjön uppnår det genom kalkning. Östersjön däremot har måttlig och Ellenösjön har otillfredsställande ekologisk status. Ytterligare fem sjöar riskerar enligt Länsstyrelsen att inte uppnå god ekologisk status till 2015, av andra orsaker än försurning. Av rinnande vatten har bara två god ekologisk status medan 16 har måttlig och en har otillfredsställande ekologisk status.

Av alla klassade sjöar och vattendrag i Färgelanda är 47 % påverkade av **övergödning** och 53% är påverkade av **fysiska förändringar**.

Östersjön, utsikt från rastplats vid Sundsbron © Foto: Jan Sandell

Kort om ekologisk status

Det finns fem statusklasser: Hög (blå), God (grön), Måttlig (gul), Otillfredsställande (orange) och Dålig (röd). För vattenförekomster som ej uppnår god status krävs åtgärdsprogram för att de till år 2015 (eller år 2021 i vissa fall) ska uppnå god status. Det finns också ett krav på att statusen ej får försämrans. Den ekologiska statusen är bedömd utifrån växter och djur, vattenkemin och den fysiska påverkan. Växt- och djurlivet är viktigast vid bedömningen. Kartbilaga 6 visar bl.a. ekologisk status i sjöar och vattendrag

För **kemisk status** (förekomst av miljögifter) överskrider gränsvärdet för kvicksilver i alla sjöar och vattendrag i Färgelanda, liksom i övriga Sverige. Orsaken är till största delen nedfall från luften. Det innebär att sjöarna inte uppnår god kemisk status. Om man bortser från kvicksilverförekomsterna så bedöms alla sjöar och vattendrag i Färgelanda kommun ha god kemisk status, med avseende på övriga miljögifter.

Påverkan på sjöar och vattendragen i kommunen beskrivs mer i kapitel 3. Information om statusklassning, miljö kvalitetsnormer och miljöövervakning för alla vattenförekomster finns samlat i VISS, Vatteninformationssystem för Sverige, som man hittar på www.viss.lst.se.

Miljö kvalitetsnormer (MKN)

Vattenmyndigheten har även beslutat om miljö kvalitetsnormer för samtliga vattenförekomster (sjöar, vattendrag samt grundvatten). Normerna innebär i normalfallet att för ytvatten (sjöar och vattendrag) ska god ekologisk status samt god kemisk status uppnås år 2015 eller i vissa fall år 2021. (Normen för kemisk ytvattenstatus gäller ej kvicksilver.)

Stora Yxesjön ligger mitt på norra Kroppefjäll där Bengtsfors, Färgelanda och Melleruds kommuner möts. © Foto: Renée Olsåker

Åtgärder

För att uppnå eller upprätthålla miljö kvalitetsnormerna fattar vattenmyndigheten beslut om åtgärdsprogram. Nuvarande åtgärdsprogram för vattendistriktet gäller åren 2009-2015 och omfattar 38 åtgärder riktade till myndigheter och kommuner, läs mer om Miljö kvalitetsnormer, Åtgärdsprogram och dess underlagsdokument samt Förvaltningsplaner på www.vattenmyndigheten.se/Sv/vasterhavet. Åtgärderna 32-38 riktar sig till kommunerna och handlar i korthet om:

- Tillsyn av verksamheter och föroreningskadade områden
- Krav på enskilda avlopp
- Inrätta vattenskyddsområden och säkerställa god dricksvattenkvalitet

- Utveckla den fysiska planeringen (översiktsplan (ÖP), detaljplan (DP), bygglov)
- Utveckla vatten- och avloppsplaner
- Minska påverkan från det rörliga friluftslivet

Kommunerna får inte planera på ett sådant sätt att vattenförekomsternas status försämras. I detaljplaneringen kan planbestämmelser om t ex dagvattenhantering, avloppsfrågor och undvikande av vissa material i byggnaderna medverka till att MKN för vatten följs. I kommunens vattenarbete krävs en nära samverkan mellan Plan&bygg-, VA- och miljökontoren. Samråd behövs även med övriga kommuner i respektive avrinningsområde.

För att åstadkomma en bred förankring i åtgärdsarbetet har det i de flesta avrinningsområden bildats samverkansgrupper som heter vattenråd. Dessa samlar aktörer som på olika sätt är kopplade till områdets vatten, till exempel kommuner, myndigheter, industrier, kraftverksinnehavare, jord- och skogsbrukare och ideella intresseorganisationer. Det är frivilligt att delta i ett vattenråd. För Färgelanda finns vattenråd i bägge huvudavrinningsområden; Dalbergså/Holsmsåns och Gullmarns (Örekilsälven/Valboån) vattenråd. Vattenråden ägnar sig åt informativ verksamhet, samlar in lokal kunskap samt är diskussionspart till vattenmyndigheter när det gäller statusklassning och framtagande av åtgärdsförslag, inklusive de underlagsdokument som finns för respektive huvudavrinningsområde.

Kommunen har en viktig roll i vattenförvaltningen. En bra vägledning finns i rapporten Vattenförvaltningen och tillsyn enligt miljöbalken, som gjorts av Miljösamverkan Västra Götaland. I rapporten finns en modell för hur kommuner kan arbeta med vattenfrågorna. Den finns på <http://www.miljosamverkan.se/sv/Ovriga-sidor/Miljosamverkan-Vastra-Gotaland/Delprojekt-alla-1999-2007/Avlopp-vatten-och-Mark/Vattenforvaltning/>.

Exempel på insatser som kommunen kan göra på vattenområdet:

- Aktivt delta i de vattenråd som finns i kommunen.
- Ha en kontinuerlig förvaltningsövergripande dialog mellan Plan & bygg-, VA-, Kommunledningskontoret samt miljökontoret i vattenarbetet.
- Förbättra eller bibehålla vattenkvaliteten i sjöar och vattendrag i den utsträckning kommunen har rådighet, t.ex. genom minskade utsläpp av avlopp och andra föroreningar.
- Fortsatt kalkning av sjöar och vattendrag (Dalslands miljökontor).
- Utveckla den fysiska planeringen (ÖP, DP, bygglov) avseende långsiktigt god vattenstatus.
- Upprätta en vatten- och avloppsplan. (arbete pågår).
- Inventera och ställa krav på förbättringsåtgärder för gamla enskilda avlopp (arbete pågår hos miljökontoret).

Flygbild över Färgelanda med omgivning © Foto: Per Pettersson (www.perpixel.se)

Naturliga källor

Rent och friskt vatten finner man i naturliga källor. Vatten från en källa är ofta rikare på mineralämnen och mindre surt än ytvattnet i dess omgivning, eftersom källvattnet oftast tillbringat lång tid i jordlagren, innan det bryter fram. En källa brukar definieras som det mindre område där grundvatten koncentrerat strömmar ut inklusive den våtmark som bildas av det utströmmande källvattnet, dock högst 1 hektar. Källor är en sorts ekologiska nyckelmiljöer i landskapet eftersom de kan ha flödat i hundratals eller kanske tusentals år och gett en stabil växtmiljö åt många arter. Åtskilliga mossor och kärllväxter växer direkt i det kalla vattnet som ofta håller samma temperatur året om, ca 5-8 grader. Dessa naturliga källor har varit livsviktiga för all bosättning, för tidigare slog man inte ner sina bopålar på en ny plats utan att ha försäkrat sig om att där fanns en bra källa. En bra källa har vatten hela året och fryser aldrig. Så småningom grävde man brunnar som stensattes, men än idag kallas dessa för källor. (Många har väl också sjungit sången: "Och jungfrun gick åt killan, hon skulle hämta vann".) Källor är viktiga för skogens djur, som är beroende av att året om hitta vatten att dricka. Vattnet i vissa källor ansågs ha en speciellt botande förmåga och benämndes hälsokällor. I SGU's källarkiv finns **sex källor i Färgelanda kommun**; Jolsäter, Kvarnekas, Kåxkällan, Källan, Rösäter och Stattuterud.

Hur viktig källan var beskriver August Strindberg i novellen "Blåvinge finner Gullpudran".

En rik man på en ö har allt han kan önska sig utom friskt vatten. Man letar ihärdigt för att finna en källa men alla försök att gräva eller spränga har bara resulterat i salt vatten. Blåvinge är en flicka som inte ger sig och när hon finner den lilla vackra blomman gullpudra vet hon, att där finns porlande friskt vatten, för gullpudran växer gärna vid källor.

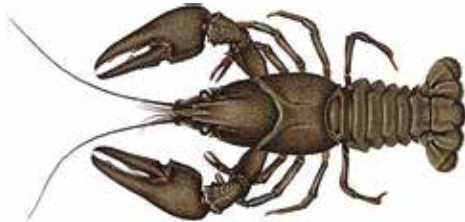

Gullpudra www.commonswikimedia.org

8. Hotade arter i kommunen

Hotbilden mot våra arter är mångskiftande och hoten finns både på kort och på lång sikt. Snabba miljöförändringar gör att den biologiska mångfalden hotas (begreppet förklaras i kapitel 6) med följd att arternas överlevnad inte säkras. I dag bedöms ca 5-10 % av alla arter som finns i landet vara hotade. Livsmiljön för många växt- och djurarter förändras idag så fort att de inte hinner anpassa sig. För att en art ska kunna anpassa sig genom naturligt urval krävs en långsam process. Miljögifter, föroreningar och den moderna markanvändningen inom jord- och skogsbruket är det som idag slår hårdast mot den biologiska mångfalden. I odlingslandskapet är det i första hand igenplantering av öppen mark, gödsling, och upphörd hävd som minskar mångfalden i hög takt. I skogen är det främst brist på gammal skog, gamla lövträd och död ved samt slutavverkning (ofta kallad kalhyggesavverkning) som innebär hot mot en mängd arter av fåglar, insekter, lavar och mossor. Klimatförändringen kan i framtiden bli betydande hot för våra växt- och djurarter. Läs mer om hot mot naturen i kapitel 3 Människans användande av naturen.

Hotade och missgynnade växter, svampar och djur förs upp på listor som kallas rödlistor enligt internationell terminologi. I dessa listor grupperas arterna enligt ett system med kategorier och kriterier som på ett översiktligt sätt betecknar grad av risk för utdöende. ArtDatabanken vid Sveriges Lantbruksuniversitet ansvarar för **att ta fram rödlistorna som beskriver hotade arters status** i landet. Listorna uppdateras kontinuerligt. Hotbilden för arterna beskrivs samt vilka åtgärder som behövs för att minska hoten.

Flodkräftan är enligt rödlistan akut hotad (CR). Den har bl.a. en rad små taggar längs gränsen mellan huvud och ryggsköld samt ett mörkt "tumgrepp" ofta med röd värta. © Illustration: Linda Nyman

ArtDatabanken delar in hoten i följande klasser:

Nationellt utdöd	RE (Regionally extinct) – (kallades tidigare Försvunnen)
Akut hotad	CR (Critically endangered)
Starkt hotad	EN (Endangered)
Sårbar	VU (Vulnerable)
Nära hotad	NT (Near threatened) – (kallades tidigare Missgynnad)

Livskraftig LC (Least Concern) Ej rödlistad

Brist på kunskap DD (Data Deficient)

Den senaste svenska rödlistan från 2010 innehåller 4.127 hotade arter. **I Färgelanda kommun förekom 190 olika rapporterade rödlistade arter.** De äldsta fynden är dokumenterade år 1913 och de senaste fynden är från 2008. Observera att fler arter än de som är rapporterade och uppförda på rödlistan, med stor sannolikhet förekommer i kommunen. Hoten kan till viss del motverkas, se kapitlen 4, 9 och 10. Rödlistade arter i kommunen redovisas i bilaga 4.

Berglök (också kallad kantlök) är en rödlistad art som förekommer i Lerdal

© Foto: Claes Kannesten

9. Naturen och lagstiftningen

Det svenska naturvårdsarbetet kan sägas starta i och med att den första naturvårdslagstiftningen kom 1909. Naturvården handlade då mest om att skydda orörda och ursprungliga naturområden från mänsklig påverkan. 1909 avsattes också våra första nio nationalparker i landet. Sedan 1909 har även Svenska naturskyddsföreningen varit med och påverkat utvecklingen av naturvården med ideellt arbete. Naturvården har sedan dess utvecklats på flera plan alltmedan naturvårdsfrågor, konfliktområden och hotbilder har blivit alltmer komplexa exempelvis genom spridning av miljögifter, luftföroreningar, medicinrester och hormoner.

Internationella konventioner

Sverige deltar i många olika former av internationellt miljösamarbete, främst inom ramen för FN, EU, Europarådet, Nordiska ministerrådet samt med Östersjöstaterna. Sverige har undertecknat ett antal internationella konventioner inom naturvårdsområdet såsom följande:

Konventionen om biologisk mångfald

Minskningen av biologisk mångfald skapade på 90-talet en vetenskaplig reaktion som utmynnade i en konvention om biologisk mångfald i Rio de Janeiro 1992. Sverige anslöt sig till konventionen tillsammans med 152 andra länder. Världens regeringschefer antog vid toppmötet i Johannesburg 2002 målet att till år 2010 stoppa den dramatiska förlusten av biologisk mångfald som sker.

Konventionen kan enkelt sammanfattas i att:

- biologisk mångfald ska bevaras
- ett hållbart nyttjande av biologisk mångfald eftersträvas
- nyttan som uppstår vid utnyttjande av genetiska resurser fördelas rättvist
- varje deltagande land ska utveckla nationella strategier, planer eller program för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald

Tänk om man kunde lagstifta mot mördarsniglarna!

© Foto: Ingvar Onsjö

Agenda 21

Ett handlingsprogram för hållbar utveckling inför det 21:a århundradet, Agenda 21, antogs i Rio de Janeiro 1992 i syfte att komma till rätta med världens miljö- och utvecklingsproblem. Handlingsprogrammet uppmanade alla länder och kommuner att ta fram egna miljöhandlingsprogram.

Skogsprinciperna

Skogsprinciperna är det tredje dokumentet från Rio-konferensen och anger grundläggande riktlinjer för ett hållbart utnyttjande av världens skogar.

Klimatkonventionen

Konventionen syftar till att vidta förebyggande åtgärder för att förutse, förhindra eller minimera orsakerna till klimatförändringar. Undertecknande länder ska anta nationella program som innehåller åtgärder för att motverka klimatförändringar.

Fågeldirektivet

Europarådets direktiv från 1979 om bevarande av vilda fåglar.

Habitatdirektivet

Europarådets direktiv från 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda växter och djur.

Bernkonventionen

Konventionen syftar till att skydda europeiska arter av vilda djur och växter och deras levnadsområden. Särskild vikt läggs vid skyddet av arter som är hotade och sårbara.

Bonnkonventionen

Övergripande syfte med Bonnkonventionen är att skydda de arter av vilda djur som regelbundet korsar nationella gränser. Under konventionen har även träffats bindande, regionala avtal som gäller i Sverige, bl.a. om fladdermöss och småvalar.

Ramsarkonventionen

Ramsarkonventionen syftar till att skydda våtmarker globalt, särskilt livsmiljöer för vattenlevande fåglar.

Washingtonkonventionen (CITES)

Washingtonkonventionen reglerar den internationella handeln med utrotningshotade växt- och djurarter.

Världsarvkonventionen (World Heritage Convention)

UNESCO har hand om Världsarvkonventionen som pekar ut s.k. världsarvsområden.

Helsingforskonventionen

Helsingforskonventionen syftar till att skydda Östersjön. I den något omarbetade konventionen från 1992 har avtalsparterna bl.a. förbundit sig att bibehålla den biologiska mångfalden i kustområden som påverkas av Östersjön.

Ramdirektiv

EU:s ramdirektiv för vatten (2000/60/EG)

Centrala begrepp i EU:s ramdirektiv för vatten är god ytvattenstatus och god grundvattenstatus. Enligt direktivet ska alla vatten inom EU:s medlemsländer år 2015 ha uppnått en god ekologisk och kemisk status. Detta direktiv är bindande och regleras i Sverige i huvudsak genom förordningen om förvaltningen av vattenkvalitet, miljöbalken och förordningen med länsstyrelseinstruktion samt olika föreskrifter.

Europeiska landskapskonventionen

Landskapskonventionen som undertecknades 2000 och trädde i kraft 2004, syftar till att förbättra skydd, förvaltning och planering av landskap i Europa. Olika typer av landskap är viktiga p.g.a. kulturella och sociala skäl, för att de har miljövärden och för att de ligger till grund för ekonomisk utveckling.

Nationella lagar

Nedan beskrivs lagar utfärdade av riksdagen och förordningar utfärdade av regeringen.

Miljöbalken

I januari 1999 trädde Miljöbalken i kraft som innebar en skärpning av miljölagstiftningen i Sverige. Miljöbalken ersatte då 15 äldre lagar. Miljöbalkens mål är ”att främja en hållbar utveckling och på så sätt tillförsäkra levande och kommande generationer en hälsosam och god livsmiljö”. Miljöbalken är det främsta rättsliga redskapet för att uppnå de 16 nationella miljökvalitetsmålen som Regeringen har beslutat om. Miljöbalkens regelverk ska tillämpas av alla berörda så att:

- människans hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter
- natur- och kulturområden skyddas och vårdas
- den biologiska mångfalden bevaras
- en god hushållning av mark och vatten tryggas
- återanvändning och återvinning främjas

Reglerna gäller för allt och alla som motverkar dessa mål. **Kapitel 3-4 i miljöbalken handlar om hushållning med mark och vatten, kapitel 7 om skydd av naturen, kapitel 11 om vattenverksamhet och kapitel 12 om bl.a. jordbruk och vilthägn.** Bland förordningarna kan nämnas ”förordning om områdesskydd mm enligt miljöbalken” som bl.a. reglerar det allmänna biotopskyddet.

De flesta vet att alla orkidéer är fridlysta i hela landet, här Sankt Pers nycklar. Men hur är det med blåsippor? Jo, man får plocka en bukett till sig själv men inte slita upp rötterna.

© Foto: Lars Eric Fjellman

Artskyddsförordningen

Förordningen innehåller bl.a. bestämmelser om fridlysning av djur och växter. Det är t.ex. förbjudet att döda eller skada fridlysta djur och att förstöra deras livsmiljöer exempelvis viloplatser och fortplantningsområden.

Skogsvårdslagen

I ändringen av skogsvårdslagen 1993 har naturvårdens ställning stärkts, så att avkastningskravet är jämställt med kravet på biologisk mångfald i skogen. Skogen är en nationell tillgång som ska skötas så att den uthålligt ger en god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden behålls. Markägare har anmälningsplikt till Skogsstyrelsen före slutavverkning.

Plan- och bygglagen

Lagen innehåller bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att med beaktande av den enskilda människans frihet främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

Det är en kommunal angelägenhet att planlägga användningen av mark och vatten. Varje kommun ska ha en aktuell översiktsplan, som omfattar hela kommunen. Översiktsplanen ska ge vägledning för beslut om användningen av mark- och vattenområden samt om hur den byggda miljön ska utvecklas och bevaras. Regleringen av markens användning och av bebyggelsen inom kommunen sker genom detaljplaner. Om detaljplanen medger en användning av mark som innebär en betydande påverkan på miljön ska en miljökonsekvensbeskrivning tillföras detaljplanen.

Väglagen

Miljöbalkens bestämmelser gäller vid ärendeprövning enligt väglagen. Hänsyn ska tas till enskilda och allmänna intressen som trafiksäkerhet, miljöskydd, naturvård och kulturmiljö vid vägbyggnad och väghållning. En estetisk utformning ska eftersträvas.

Fiskelagen

Fiskelagen innehåller bestämmelser om fiske. Den som fiskar är skyldig att själv ta reda på vilka bestämmelser som gäller i det område som fiske ska ske. Länsstyrelsen ska meddela föreskrifter om fiskevård och bedrivande av fiske i länet.

Jaktlagen

Alla arter av däggdjur och fåglar samt deras bon, ägg och ungar är i grunden fridlysta. Regeringen bestämmer vissa jakttider av de arter som får jagas enligt jaktförordningen.

Terrängkörningslagen

Körning i terräng med motordrivet fordon för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk är förbjuden i hela landet på barmark. På snötäckt skogsmark med plant- eller ungskog, är terrängkörning förbjuden om det inte är uppenbart att körningen kan ske utan risk för skada på skog och mark.

Rådjur © Foto: Oleg Lysenko

Allemansrätten

Allemansrätten innebär att alla har rätt att vistas så gott som överallt i naturen. Man kan åka båt på annans vatten eller färdas över annans mark, gå iland på stränderna, övernatta något dygn i tält. Man får plocka svamp, bär och blommor som inte är fridlysta. Man får elda om det sker försiktigt och inte eldningsförbud råder. Allemansrätten innebär även skyldigheter. Man får t.ex. inte skada växande buskar och träd genom att bryta kvistar och riva bark eller näver. Alla däggdjur, fåglar, groddjur och kräldjur samt deras bon, ägg och ungar är fridlysta och får inte skadas. Hundar ska hållas under uppsikt så att de inte stör eller hetsar viltet i skog och mark. Under tiden 1 mars till 20 augusti måste hunden vara kopplad i naturen.

Rida får man enligt allemansrätten göra i naturen om man visar stor hänsyn och inte förstör i markerna, men man får inte köra fyrhjuling i naturen enligt terrängkörningslagen.(om det inte gäller skogsbruk/jordbruk)

© Foto: Anna Sanengen

Sedan 1994 är allemansrätten inskriven i grundlagen. I regeringsformens kapitel om grundläggande fri- och rättigheter står att: ”Alla ska ha tillgång till naturen enligt allemansrätten.” Men allemansrätten i sig är ingen lag och inte står det i någon lag vad allemansrätten innehåller. Däremot omges allemansrätten av lagar som sätter gränser för vad som är tillåtet. Det är straffbart att bryta mot de lagar eller förordningar som omger allemansrätten. Allemansrätten får inte nyttjas kommersiellt av många personer samtidigt, om det medför påtaglig skada eller olägenhet för markägaren. Du är själv skyldig att ta reda på vad som gäller, se www.naturvardsverket.se.

Hunden Mowitz är inte glad men hundar i naturen ska hållas kopplade 1 mars – 20 augusti och alltid hållas under uppsikt © Foto: Renée Olsåker

Allemansrätten är en möjlighet för var och en att ta del av alla de värden som naturen erbjuder. Man kan också se allemansrätten som en frihet, att få vistas i naturen utan detaljerade regler. Det är en frihet under ansvar. Vi måste visa hänsyn mot omgivningen och vara rädda om andras egendom.

10. Skydd av natur i Färgelanda kommun

Det finns många olika intressen för användandet av våra naturresurser och det finns lagar för att skydda den värdefullaste naturen både för samtiden och för kommande generationer. De olika skyddsformerna regleras oftast genom miljöbalken. Skydd kan ske genom formella beslut eller vara av generell art som reglerar att ansökan, anmälan eller samråd måste ske med en myndighet innan åtgärder görs som berör naturvärdena. Många skyddsformer regleras genom miljöbalken men det finns också annat skydd, se kapitel 9.

Tätortsnära natur och grönytor kan också säkerställas i detaljplan enligt plan- och bygglagen. Ett skydd innebär att områden, biotoper och arter skyddas från påverkan och oftast genom förvaltning vårdas på sådant sätt att områdets höga naturvärden bevaras. De vanligaste formerna av skydd beskrivs i detta kapitel. I bilaga 4 Naturdatabank finns varje skyddat naturområde beskrivet mer utförligt kopplat till kartbilaga 1, 1A och 1B.

Nationalparker

Statligt ägda marker eller vattenområden får regeringen (efter riksdagens medgivande) förklara som nationalpark. En nationalpark är ett större sammanhängande område med mycket höga naturvärden, av en viss landskapstyp, som skyddas i sitt naturliga tillstånd. Nationalparken är den starkaste skyddsformen. I Naturvårdsverkets föreskrifter om vård och förvaltning av respektive nationalpark framgår inskränkningarna i rätten att använda mark och vatten. Sverige har 29 nationalparker och i Västra Götaland finns Tresticklan, Djurö, Tiveden, och Kosterhavets Nationalpark. I Färgelanda kommun finns ingen nationalpark.

Naturreservat

Länsstyrelsen eller kommunen kan genom beslut bilda naturreservat om det behövs för att bevara biologisk mångfald, för att vårda och bevara värdefulla naturmiljöer eller för att tillgodose behov av områden för friluftslivet. Om syftet är att skydda kulturpräglade landskap ska i stället kulturresevat bildas men det hör till ovanligheterna. Det finns inget kulturresevat i Färgelanda kommun.

Kometprojektet

I Dalsland pågår ett regeringsuppdrag kallad Komet fram till 2014. Programmet är ett samarbetsprojekt mellan myndigheter där man använder ett nytt arbetssätt för att skydda värdefull natur, där initiativet har lagts på markägarna i stället för på Länsstyrelsen eller Skogsstyrelsen. Dalsland är ett av fem testområden i landet för Komet. Inom kometområdena bedriver de regionala myndigheterna ingen gängse uppsökande verksamhet utan skyddsarbetet bygger på markägarnas intresseanmälningar. Redan pågående ärenden liksom akuta hot mot exempelvis skogsbiologiska värden hanteras dock av myndigheterna på vanligt sätt. Syftet med Komet är att ändra arbetssättet med att bilda naturreservat, biotopskydd och naturvårdsavtal. De statliga ersättningsnivåerna har samtidigt höjts kraftigt, vilket gäller hela Sverige.

Bildandet av naturreservat sker efter samråd med berörda sakägare och intressenter. Marken kan vara statlig, kommunal eller privatägd. Markägare har rätt till ekonomisk ersättning vid bildandet. Ett reservat gäller för all framtid och har ett preciserat syfte samt föreskrifter med regler för vad som är tillåtet i reservatet och en skötselplan. Det framgår vilka åtgärder som

behövs sökas tillstånd för och vem som har rätt att pröva en dispensansökan. I Västra Götaland är bildande av naturreservat en vanlig skyddsform. Länet har cirka 470 naturreservat (september 2012) vilket innebär att den skyddade ytan är ca 2 % av länets totala areal. Naturvårdsförvaltare för de statliga naturreservaten i Färgelanda är Västkoststiftelsen.

Följande 3 naturreservat finns i Färgelanda kommun:

(Läs mer i bilaga 4 Naturdatabank kopplat till kartbilaga 1A)

Kroppefjäll	Vidsträckt vildmark med naturskogskaraktär och myrmarker med rikt växt- och djurliv bl.a. tjäder, järpe och fiskgjuše. Klockljud växer i reservatet.	Statligt naturreservat som ingår i 3 kommuner, 1110 ha
Ragnerudssjöns branter	Kalkpåverkad örörd skog i kraftiga branter med rikt växt- och djurliv, bl.a. nötkråka, tretåig hackspett och järpe. Mycket lövträd. Exempel på växter är vårärt och tandrot.	Statligt naturreservat, 196 ha
Öjemossen	Ett av länets allra finaste våtmarksområden med varierande vegetation och rikt fågelliv samt ett parti av gammal skog.	Statligt naturreservat, 724 ha

Natura 2000

Natura 2000 är ett nätverk av värdefulla naturområden inom EU där syftet är att värna om de arter och livsmiljöer som är av gemensamt intresse för EU-länderna. Regeringen beslutar om Natura 2000-områden. Natura 2000-områdena ska skyddas mot åtgärder som kan påverka miljön. Tillstånd fordras av Länsstyrelsen för en rad åtgärder inom eller utanför ett Natura 2000-område, varvid samråd alltid bör hållas med Länsstyrelsen respektive Skogsstyrelsen före en åtgärd. Detta gäller inte för verksamheter eller åtgärder som direkt hänger samman med eller är nödvändiga för skötsel/förvaltningen inom ett Natura 2000-område. För varje Natura 2000-område finns en bevarandeplan och en naturtypskarta som visar var Natura 2000-livsmiljöerna finns i området. I länet finns ca 400 Natura 2000-områden och i **Färgelanda kommun finns följande sex områden.**

Natura 2000-områden som även är skyddade på annat sätt:

Gålsjön	Ädellövskog i branter, klippvegetation på silikatrika bergslutningar, näringsrik granskog, näringsfattig ekskog, (naturreservat) 46 ha.
Kroppefjäll	Naturskog med barrskog och rikkärr (naturreservat) 1.125 ha.
Öjemossen	Högmossar. Smålom. Ljungpipare. Grönbena. Orre. (naturreservat) 719 ha.

Skyddade Natura 2000-områden:

Runnsäter	Kalkkärr med gotlandsag 1,3 ha.
Skitne Väner	Kalkkärr med gotlandsag, mellan Rådanevors och Stigen, 1,1 ha.
Trone mosse	Högmossar. Öppna svagt välvda fattiga mossar och intermediära kärr och gungflyn 687 ha.

Djur- och växtskyddsområden

Om det behövs särskilt skydd för en djur- eller växtart inom ett visst område kan Länsstyrelsen eller kommunen meddela föreskrifter för djur- eller växtskyddsområdet som inskränker rätten till jakt, fiske och allmänhetens eller markägarens rätt att uppehålla sig inom området. Skyddet kan gälla viss tid på året för att t.ex. fåglar ska kunna häcka ostört. Ansökan om dispens från föreskrifterna prövas av Länsstyrelsen. **I Färgelanda kommun finns inga fågelskyddsområden** eller andra djur- och växtskyddsområden.

Biotopskydd

Ett mindre mark- eller vattenområde som är livsmiljö för hotade djur- eller växtarter eller som annars är skyddsvärt kan förklaras som biotopskyddsområde. Inom ett biotopskyddsområde får inte bedrivs verksamhet eller vidtas åtgärder som kan skada naturmiljön.

Det finns två huvudtyper av biotopskydd. **Regeringen** har beslutat att följande mindre mark- och vattenområden i jordbruksmark i hela landet utgör **generellt biotopskydd**: alléer, åkerholmar med en areal av högst 0,5 ha, källor med omgivande våtmark, odlingsrösen, pilevallar, stenmurar, öppna diken samt småvatten och våtmarker.

Biotopskydd, kan också beslutas av Skogsstyrelsen eller Länsstyrelsen för särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden och det kan exempelvis gälla ångar, äldre naturskogsartade lövbestånd, rikkärr, ravinskogor, naturliga vattendrag, ras- eller bergbranter. Kommunen har också rätt att besluta om biotopskydd för särskilt skyddsvärda mark- eller vattenområden.

Ett **särskilt biotopskyddat område** innebär att:

- Området skyddas för all framtid och märks upp i terrängen.
- Äganderätten till marken eller jakträtten påverkas inte av beslutet. Markägaren avstår från möjligheten att bedriva skogsbruk inom området. Åtgärder som kan skada naturvärdena är inte tillåtna. Myndigheten får vidta åtgärder för att vårda de särskilda biotoperna.
- Markägaren får ersättning för det intrång i sitt brukande som följer av beslutet. Staten ersätter med ett belopp som motsvarar fastighetens minskade marknadsvärde. Intrångsersättning betalas ut som ett engångsbelopp. Läs om projekt Komet ovan under Naturreservat.

Det finns möjlighet att söka dispens hos Länsstyrelsen respektive Skogsstyrelsen innan man gör en åtgärd som strider mot det generella biotopskyddet eller det särskilda biotopskyddet. Det finns **21 särskilt beslutade biotopskyddsområden i Färgelanda kommun, på totalt ca 55 ha**, se bilaga 4 Naturdatabank.

Strandskydd

Strandskydd finns i hela landet och är till för att skydda växt- och djurlivet och stärka allemansrätten vid vatten. Syftet är att alla ska kunna komma ner till stranden och inte bara den som äger mark. Strandskyddet är en förbudslagstiftning som regleras i miljöbalken och enligt huvudregeln är det förbjudet att inom strandskyddsområden vidta vissa åtgärder, bl.a.

uppföra ny byggnader. **Strandskyddet gäller generellt för sjöar och större vattendrag. Nio sjöar i Färgelanda kommun har 200 meter strandskydd och resten har 100 meter**, från strandlinjen både på land och ut i vattnet. Endast fyra åar har strandskydd, 100 meter. Strandskyddet framgår för respektive sjö i bilaga 4 naturdatabanken. Det utökade strandskyddet på 200 meter är nu föremål för översyn. Enligt ett förslag från Länsstyrelsen, som nyligen varit på remiss, så minskas det utökade strandskyddet till 100 meter för Häresjön, Hillingsåtersjön och Långhalmen medan det bibehålls för Ellenösjön, Svinesjön, Nyckelvattnet, Ragnerudssjön, Rådanesjön och Östersjön.

Det är kommunen (Myndighetsnämnden) som prövar dispensansökningar om strandskydd och som även kan upphäva strandskydd i detaljplaner. **För att dispens ska kunna ges behöver det finnas** särskilda skäl. Åtgärderna får dock inte strida mot strandskyddets syften, det vill säga:

- Allmänhetens tillgång till strandområden får inte försämras.
- Livsvillkoren för växt- och djurliv får inte försämras.

Särskilda skäl för dispens/upphävande av strandskyddet är exempelvis om området redan har tagits i anspråk på ett sätt som gör att det saknar betydelse för strandskyddets syften eller att området är avskilt från strandområdet genom befintlig väg, järnväg, bebyggelse, verksamhet eller annan exploatering. Länsstyrelsens roll är att inom tre veckor granska kommunens beslut och fatta beslut om respektive ärende ska tas upp för överprövning eller om det godkänns. Länsstyrelsen har dock ansvar för att pröva strandskyddsfrågan i områden som omfattas av statliga angelägenheter exempelvis statliga naturreservat, allmänna vägar och försvarsanläggningar. Upphävande av strandskydd får också ske inom område för landsbygdsutveckling i strandnära läge (LIS-område). LIS-områden ska anges i översiktsplanen och gäller områden som bl.a. är lämpligt för utvecklingen av landsbygden och har så begränsad omfattning att strandskyddets syften fortfarande tillgodoses långsiktigt. Det är Dalslands miljönämnd som övervakar att strandskyddet följs och bedömer eventuella överträdelser.

Naturminne

Ett särpräglad naturföremål t.ex. stora träd, flyttblock och jättegrutor som behöver skyddas och bevaras för framtiden eller värdas särskilt får Länsstyrelsen eller kommunen förklara som naturminne. Även det område på marken som krävs för att bevara naturföremålet och ge det tillräckligt utrymme får ingå i naturminnet. Det innebär inskränkningar för markägaren i rätten att förfoga över naturminnet. Länsstyrelsen eller kommunen, beroende på vem som skyddat naturminnet, ska också ansvara för skötseln. De flesta naturminnen är gamla vackra träd. **I Färgelanda kommun finns fem naturminnen, som innefattar totalt 21 ekar** (Dalslandseken i Mellområdene, 14 ekar i Mellområdene (nära badplatsen i Rådanefors) samt en, två respektive tre ekar i Assarebyn i Färgelanda tätort).

Naturvårdsavtal

Genom naturvårdsavtal med Skogsstyrelsen eller Länsstyrelsen kan en markägare avtala att ett skogsområde skyddas och sköts så att naturvärdena bevaras. Länsstyrelsen har rätt att teckna naturvårdsavtal på annan mark än skogsmark. Avtalen gäller oftast under 50 år. **I Färgelanda kommun finns naturvårdsavtal tecknat för ett tjugotal skogsområden**, på totalt ca 48 ha, se bilaga 4 Naturdatabank.

Riksintresse för naturvård, friluftsliv och kulturmiljövård

Miljöbalken stadgar att områden av riksintresse för naturvård, kulturmiljövård och friluftsliv

ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Detta har direkt verkan enbart vid prövning av exploateringsföretag som i lagens mening innebär ändrad markanvändning, till exempel att skogsmark ersätts av tätortsbebyggelse. Vid fortsatt markanvändning av hittillsvarande slag har bestämmelserna endast en rådgivande funktion. I en del fall räcker varken dessa bestämmelser eller andra generella regler (till exempel riktlinjer i kommunala översiktsplaner, strandskyddsbestämmelser och internationella konventioner undertecknade av Sverige) för att tillgodose skyddsbehovet i ett område som förklarats vara av riksintresse. I sådana fall kan det bli aktuellt att skydda området som exempelvis naturreservat. **I Färgelanda kommun finns riksintressen för naturvård och kulturmiljövård men inte för friluftsliv.** Det pågår en statlig översyn beträffande riksintresseområden för friluftsliv.

Landskapsbildsskydd

Landskapsbildsskydd är en gammal form av skydd för landskapsbilden med stöd av naturvårdslagen §19 i dess lydelse före 1 januari 1975. Skyddsformen förordnades av Länsstyrelsen för vissa områden för att reglera bebyggelse, vägar och andra anläggningar som kunde påverka landskapsbilden negativt. Även om begreppet inte finns i den nu gällande miljöbalken gäller fortfarande gamla beslut så länge inte beslut tagits om något annat. **I Färgelanda kommun finns inget landskapsbildsskydd.**

Fridlysta växter och djur

Fridlysning utgör också ett skydd, för enskilda arter. Beslut om fridlysning kan tas av naturvårdsverket eller länsstyrelsen. Fler än 300 växt- och djurarter är fridlysta i hela landet. Ytterligare 50 arter är fridlysta i ett enskilt län eller i en del av ett län. Samtliga fridlysta arter finns förtecknade i Bilaga 1 och 2 till artskyddsförordningen. Blåsippan är exempelvis fridlyst i Färgelanda kommun men endast på så sätt att man inte får gräva eller dra upp blåsippan med rötterna och inte heller plocka eller samla in den för försäljning eller andra kommersiella ändamål.

Samråd krävs utanför skyddade områden

Det **behövs ibland samråd med Länsstyrelsens naturvårdsenhet**, utanför formellt skyddade områden, innan verksamheter eller åtgärder startar, som väsentligt kan komma att förändra naturmiljön, se **miljöbalken 12 kap 6 §**. Samråd behövs för exempelvis: större schaktningar, upplag, master, husbehovstakter, anläggning eller ändring av leder för vandring, ridning eller cykling, större tävlingar eller lägerverksamhet, ledningar, viltvatten och dammar (även restaurering av en befintlig damm) och rensning av diken. Om arbetet avses ske i vatten, ska detta tydligt framgå i anmälan och Länsstyrelsen hanterar då ärendet som anmälan om vattenverksamhet och ärendet går till Vattenvårdsenheten. Åtgärder som påverkar nyckelbiotoper eller andra värdefulla naturmiljöer i skogen ska samrådas med **Skogsstyrelsen** före åtgärd, i enlighet med Skogsvårdslagen och Miljöbalken. Innan vissa skogsbruksåtgärder, såsom slutavverkning av skog, startar ska detta anmälas till Skogsstyrelsen. Om vägområde berörs av en åtgärd så vänder man sig till **Trafikverket**.

Gräsänderna som landar i Ödeborgs våtmarker bryr sig inte om, ifall det behövs samråd eller inte... © Foto: Peter Höög

11. Kommunens naturvårdsorganisation och ansvar

Kommunstyrelsen har ett övergripande samordningsansvar för den kommunala naturvården samt ansvarar för säkerställande av viktiga kommunala naturområden och hur de nationella miljökvalitetsmålen beaktas lokalt.

Dalslands miljönämnd med Dalslands miljökontor är kommunens naturvårdsorgan med ansvar främst för lagstadgade naturvårdsfrågor enligt miljöbalken. I Dalslands miljönämnd sitter ledamöter från Färgelanda, Bengtsfors, Melleruds och Dals-Eds kommuner. Nämnden har Dalslandskommunernas kommunalförbund som huvudman sedan 2007. I tillsynsarbetet ska de nationella miljömålen beaktas.

Miljönämndens lagreglerade myndighetsuppgifter med naturvård innebär bl.a. att:

- utöva strandskyddstillsyn, vilket bl.a. innebär kontroll av hur regler och beslut följs, rådgivning och information
- utöva tillsyn över kommunala naturreservat, vilket bl.a. innebär kontroll av hur skötselplaner och beslut följs, dispensprövningar, rådgivning och information
- samråda med och avge yttranden till Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen angående reservatsbildningar, biotopskydd, anläggande av våtmarker mm
- samråda med och avge yttranden till Myndighetsnämnden angående planfrågor, bygglovsfrågor, strandskyddsärenden mm
- samarbete med myndigheter, organisationer, företag och enskilda vars verksamheter berör naturvården
- handlägga naturvårdsfrågor av löpande karaktär
- utarbeta förslag och initiera naturvårdsfrågor
- samverka i miljöövervakningen lokalt av tillståndet i sjöar och luft

Kalkning av sjöar och vattendrag administreras av Dalslands miljökontor. Kommunerna har, utöver lagreglerat arbete, överlämnat mycket av det miljöstrategiska arbetet till Dalslands miljökontor. Innehållet i det miljöstrategiska arbetet avgörs i samråd med respektive kommunledning. Aktuellt miljöstrategiskt naturvårdsarbete i Färgelanda kommun är bl.a. att delta i två vattenråd och vattenförvaltningen i Västerhavets vattendistrikt samt driva olika lokala naturvårdsprojekt, se kapitel 12.

Utöver det som nämns ovan har kommunens **Plan- och byggenhet** ansvar för fysisk planering som i stor utsträckning ska beakta naturmiljön. **Myndighetsnämnden** prövar strandskyddsärenden, t.ex. fattar beslut om strandskyddsdispenser samt upphävande av strandskydd. **Teknik- och arbetsmarknadsenheten** har hand om skötseln av kommunägd mark och utför naturvårdande insatser.

12. Naturvårdsarbete inom kommunen

Naturvårdsarbetet i den kommunala organisationen har ökat under senare år i samband med flera lokala naturvårdsprojekt (LONA). Dalslands miljönämnd ansvarar för lagstadgat naturvårdsarbete, se kapitel 11. Kommunens Teknik- och arbetsmarknadsenhet gör skötselåtgärder för naturvård och friluftsliv. Färgelanda naturskyddsförening, Dalslands Ornitologiska förening och Dalslands Botaniska förening har genom åren bidragit med ett mycket värdefullt, ideellt naturvårdsarbete. Enskilda markägare har genom åren gjort en stor natur- och kulturgärning genom att låta slå och beta gamla ängsmarker och sköta skogen på ett ansvarsfullt sätt ur naturvårdssynpunkt, vilket gynnat många hotade arter, se kapitel 4.

Genomförda naturvårdsåtgärder

I början av 1980-talet startade miljökontoret kalkning av sjöar inom kommunen. Kalkningen har sedan utökats och regelbundet **kalkas nu 23 sjöar samt 22 våtmarker**. Helikopterkalkning sker av våtmarkerna och många av sjöarna, resten kalkas med båt. Det sprids ca 325 ton kalk per år.

Behovet av insatser mot **övergödningen** resulterade i ett LIP-projekt (1998-2001), som miljökontoret administrerade, där våtmarker/dammar och skyddszoner anlades och senare i ett EU-projekt (NOLIMP) som bl.a. byggde dagvattendammen vid kommunförrådet i Färgelanda.

Arbetsmarknadsenheten har under lång tid skött vandringsleder, ordnat grillplatser, vindskydd och skyltar på exempelvis Kroppefjäll, i samråd med Västkoststiftelsen, samt på Ödeborgsfjället och i området vid Sundsbron. Detta arbete har upphört utom området vid Sundsbron som fortfarande sköts av kommunen. Likaså har siktröjning m.m. fortlöpande skett längs vägen vid Sundsbron respektive Björvattnet och detta arbete sker fortsättningsvis. Flera olika fornminnesområden har också skötts av **Teknik- och arbetsmarknadsenheten**, med bidrag från Länsstyrelsen. Under många års tid har Teknik- och arbetsmarknad snickrat fågelholkar som de löpande har satt upp och de har även byggt ett fågeltorn vid Ellenösjön. Kommunens skogar sköts enligt Grön skogsbruksplan som är upprättad 2010.

Fågeltornet vid Ellenösjön har uppförts av Teknik- och arbetsmarknad © Foto: Maritha Johnasson

Sedan 1987 har **Färgelanda naturskyddsförening** fört ut sitt naturvårdsbudskap, visat hur fantastisk natur det finns i Färgelanda kommun och hur den måste värnas. Naturinformation/ naturkunskap har förmedlats via utflykter i naturen, föredrag och bildvisningar samt genom artiklar i tidningar och Natur på Dal (ges ut två ggr per år av de ideella naturvårdsorganisationerna i Dalsland). Viktiga naturområden som föreningen aktivt verkat för att skydda är bl.a. områdena på Ödeborgsfjället och Kroppefjäll. Föreningen har försökt påverka för bättre naturvårdshänsyn i den brukade skogen. När det 1987 fortfarande fanns låga pH-värden i sjöar som inte kalkades av staten/kommunen, gjorde föreningen en stor insats med att kalka Lundebyssjön. Föreningen har nyligen, i ett LONA-projekt, ordnat fågelskådarplatser och häckningsflottar i den restaurerade Hillingsätterssjön.

Några exempel på alla de naturvårdsinsatser som utförs av markägare i kommunen är naturbetesprojekten runt Hillingsätterssjön och vid Hällan (mellan Färgelanda och Högsäter).

Pågående lokala naturvårdsprojekt (LONA)

Följande åtgärder i Färgelanda kommun ingår i statens stödprojekt för lokal naturvård, s.k. LONA-projekt, som Dalslandskommunernas kommunalförbund/Dalslands miljökontor är huvudansvarig för:

- Framtagande av detta **naturvårdsprogram**, vilket är det första för Färgelanda kommun. Programmet ska bl.a. vara underlag för naturvårdsåtgärder, för fysisk planering och för personer som söker naturvårdsfakta. Naturvårdsprogrammet ska i väsentliga delar samordnas med översiktsplanen. Initiativtagare är Dalslands miljökontor och kontoret är aktivt i arbetsgruppen tillsammans med Färgelanda kommun. (Naturvårdsprogram är även klara för Mellerud, Dals-Ed och Bengtsfors).
- **Insådd av ängsblommor** på publika ställen, vilka ersätter t.ex. gräsmattor utmed gång- och cykelstråk. Några ytor i Färgelanda har ännu inte bearbetats eller såtts med ängsblommor. Lämpliga ytor ska beredas av Teknik och arbetsmarknad varefter insådd av ängsblomfrön ska ske, alternativt ska pluggplanter med ängsblommor planteras. Ytorna ska dokumenteras före och efter sådd. Lämpliga informationstavlor är tänkta att placeras ut för att informera allmänheten om det pågående projektet. Projektet ska vara slutfört 2014.
- **Förstudie – Vägledning till naturen i Dalsland**. Målet är att undersöka förutsättningarna för att presentera intressant och värdefull natur i Dalsland, för invånare och besökande. I arbetsgruppen ingår företrädare för Dalslands miljökontor, Åmåls kommun och Dalsland Turist AB. Denna förstudie ska vara slutförd i september 2014, (efter beviljad förlängning) . Förstudien syftar till att ta fram förslag och finansieringsmöjligheter för ett huvudprojekt, där information görs i digital form och kanske även i skrift.

Vägledning till naturen i Dalsland kommer att innehålla kanot- och båtleder också!
© Foto: Maritha Johansson

- **Värna skyddsvärda träd**, ett gemensamt projekt mellan Färgelanda, övriga Dalslandskommuner och 10 kommuner till i Västra Götalands och Hallands län. Projektet tar fram information till markägare respektive till allmänheten om hur man värnar skyddsvärda träd. Olika skyddsformer skildras och ett symbolträd per kommun ska skyddas i samband med ett evenemang för allmänheten. En workshop har genomförts i Dalsland för berörda kommunala aktörer (planerare, bygglovhandläggare, skötselansvariga m.fl.) om hur man värnar skyddsvärda träd. Ett informationsmöte har ordnats för berörda politiker i Dalsland. I arbetsgruppen ingår företrädare för Dalslands miljökontor, andra kommuner och Hållbar Utveckling Väst.
- **Inventering av skyddsvärda träd**. Projektet innebär återinventering av tidigare inventerade träd samt koordinatsättning med hjälp av GPS av dessa. Några jätteträd, gamla träd eller hålträd kommer också att inventeras som inte varit inventerade förut. I arbetsgruppen ingår initiativtagaren Skogsdals naturskyddsförening och företrädare för Dalslands miljökontor.

13. Litteratur och referenser

Det finns många inventeringar gjorda av varierande ålder från 1970-talet till nutid. Flera av inventeringarna skulle behöva uppdateras och en del inventeringar saknas. Till detta krävs resurser. Behovet av inventeringar kommer att diskuteras med Länsstyrelsen, se bilaga 3 Åtgärdsplan. Genomförda inventeringar och annan litteratur som berör Färgelanda kommun är listade nedan, i kronologisk ordning med de äldsta först. Sist i detta kapitel kommer referenslitteratur och hemsidor som behövs för att skriva naturvårdsprogrammet.

Genomförda inventeringar och annan litteratur som berör Färgelanda kommun

1970-1979

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Fågelsjöar i Älvsborgs län, rapport 1973:1.

Örtenblad Torsten, Kroppefjäll, 1974.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Natur i Älvsborgs län inventering och handlingsprogram, 1976.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Kroppefjäll naturbeskrivning, utvärdering och förslag till markdisposition, rapport 1976:2.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Naturinventering av Kroppefjäll, rapport 1976:7.

Kroppefjällkommittén, Kroppefjäll, förslag till markanvändning och åtgärder, 1976.

1980-1989

Andersson Per-Arne, Flora över Dal, 1981.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Försurningseffekter på sötvattensmollusker i Älvsborgs län, rapport 1981:2.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Jämförande inventering av våtmarker i Dalsland rapport 1981:7.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Översiktlig naturinventering av vissa vattendragssträckor rapport 1981:9.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Grusinventering Färgelanda kommun, B.Johansson, Rapport 1982:3.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Kvartär- och bergrundsgeologisk guide över Dalsland, rapport 1982:5.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Naturvårdsprogram för sjöar och vattendrag Färgelanda kommun, 1985.

SGU, Malmer, industriella mineral och bergarter i Älvsborgs län, rapport 1986:45

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Lavarna och luften på Dal och i Trestad, rapport 1987:9.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Områden av riksintresse för naturvård och friluftsliv samt områden med geografiska bestämmelser, regionalt planeringsunderlag, 1989.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Ångar och hagar i Färgelanda kommun, rapport 1993:3.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Lövsskogar i Färgelanda, rapport 1990:3.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Sjöar i Älvsborgs län norra delen, beskrivning och naturvärdesbeskrivning, rapport 1989:8.

Utredning av natur- och kulturvärden i Rådanefors. Färgelanda kommun, Projekt Natur & Kultur (Årtal?)

Områden med stora naturvärden i Färgelanda kommun, Naturcentrum, 1989.

1990-1999

Aronson Jan-Anders, Rikkärr i Bodanesjöns tillrinningsområde, 1991.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Ängar och hagar i Färgelanda kommun, rapport 1993:3.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Lavarna och luften på Dal och i Trestad samt Ulricehamn, rapport 1993:4.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Våtmarker i Älvsborgs län, rapport 1993:6.
Dalbergså och Holmsåns vattenvårdsförbund, Bottenfaunaundersökning i Dalbergså och Holmsåns avrinningsområde 1993, 1994.
Naturvårdsverket, Myrskyddsplan för Sverige, 1994.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Lövskogar i Älvsborgs län, rapport 1994:1.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län, rapport 1994:5.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Ängar och hagar i Älvsborgs län sammanfattning, rapport 1994:6.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Ängar och hagar i Älvsborgs län katalog, rapport 1994:7.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Lax och öring i Älvsborgs län, rapport 1995:1.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Berg för krossning i Färgelanda kommun, rapport 1995:12
Jordbruket och vattendragen i Färgelanda kommun, förslag till skydds zoner, våtmarker och andra åtgärder. Curt Svenland, Miljö- och hälsoskyddskontoret Färgelanda kommun. (Meddelande 1996:1, Länsstyrelsen i Älvsborgs län)
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Det gröna arvet, hotade växter och djur i Älvsborgs län, 1997.
Länsstyrelsen Älvsborgs län, Landskapsförändringar i Älvsborgs län 1986-95, rapport 1997:5.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Sjöar i Älvsborgs län norra delen, beskrivning och naturvärdesbeskrivning, rapport 1989:8.
Länsstyrelsen i Västra Götaland, Övervakning av miljöförändringar i hagmarker i Västra Götalands län 1998, rapport 1999:2.
SGU och Länsstyrelsen Västra Götalands län, Materialförsörjningsplan för Dalsland, Lst rapport 1999:18.
Rådanefors, en småskalig skogs- och odlingsbygd med stora naturvärden. Inventering, utredning och förslag till åtgärder, Naturcentrum Jonas Stenström och Svante Hultengren, 1995.
Miljömätningar i Färgelanda kommun, Färgelanda kommun & Skogsvårdsstyrelsen, 1996.

2000-2013

Skogsstyrelsen Västra Götaland, Målprogram för skogslänet Västra Götaland, rapport 2000:3.
Länsstyrelsen Västra Götalands län, Fridlysning av växtarter inom Västra Götalands län, beslut 2000-06-13.
Länsstyrelsen Västra Götalands län, Lavar & luftkvalité, utveckling i Västra Götalands län 1986-98, rapport 2000:2.
Skogsstyrelsen Västra Götaland, Aktionsplan för biologisk mångfald, kulturmiljövården och uthålligt skogsbruk, rapport 2000:2.
Länsstyrelsen Västra Götalands län, Fåglar på strandängar i Västra Götaland, rapport 2000:36
Länsstyrelsen Västra Götalands län, Utter i Västra Götalands län en sammanställning av observationer t o m år 2000, rapport 2001:1
Länsstyrelsen Västra Götalands län, Miljöövervakning av ängar i Västra Götalands län 2000, rapport 2001:35
Länsstyrelsen Västra Götalands län, Utter en barmarksinventering i norra delen av Västra Götalands län år 2001, rapport 2002:3
Länsstyrelsen Västra Götalands län, Nätprovfiske i Västra Götaland 2003, rapport 2003:46.
Länsstyrelsen Västra Götalands län, Bottenfauna i Älvsborgs län/Västra Götaland 1994-2003, rapporter varje år fr o m 1994 t o m 2004:11.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Elfiskeinventeringar i länet 1993-2001, rapporter varje år 1993-2002.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Kräfter i Västra Götaland, rapport 2003:40.

Naturcentrum AB, Flodpärlmusslor i Västra Götaland 2004 – en inventering av 52 vattendrag, 2004-11-29. Färgelanda ej med

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Bäver i Västra Götaland 2003, rapport 2004:08.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Historiska våtmarker i Västra Götaland, rapport 2004:17.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Dvärgmusen i Västra Götaland - Populationsundersökningar 1985-2002, rapport 2004:32.

Naturcentrum AB, Lavar och luftkvalité en uppföljning av lavfloran på trädstammar i sex kommuner i Västra Götalands län, 2004/05

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Landskapsanalys Västra Götaland, rapport 2006:84.

Färgelanda kommun, Översiktsplan 06, 2006.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Ängs- och hagmarker i Västra Götaland – vad har hänt på 15 år?, rapport 2006:74.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Lommar i Västra Götalands län, rapport 2007:82.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Inventering av skyddsvärda träd i skyddade områden i Västra Götaland, rapport 2006:61.

Naturvårdsverket, Myrskyddsplan för Sverige delrapport – objekt i Götaland, rapport 2007:5670.

Naturvårdsverket, Myrskyddsplan för Sverige huvudrapport över revidering 2006, rapport 2007:5667.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Lommar i Västra Götalands län, rapport 2007:82. Bra underlag men Färgelanda är inte med bara Stora Le o flera i Dals Ed.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Ädellövskogar – värde och ingrepp efter 20 år, rapport 2007:15.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Inventering av sandödlor i Västra Götalands län 2006-2007, rapport 2007:86.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Fladdermöss i Vänersborgs, Melleruds och Färgelanda kommuner sommaren 2006, rapport 2008:03.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Analys av småvattenförekomst och våtmarksarter i odlingslandskapet i Västra Götalands län, rapport 2008:97.

Fiskeriverket, Fiskbestånd och miljö i hav och sötvatten – Resurs och miljööversikt 2009, maj 2009.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Främmande arter i Västra Götalands län, rapport 2009:02.

Länsstyrelsen Västra Götalands län, Större vattensalamander systematisk inventering för åtgärdsprogrammet, rapport 2009:03.

Naturvårdsverket, Åtgärder mot främmande invasiva vattenväxter i sötvatten, rapport 2010:6373.

Naturvårdsverket, Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd mål och åtgärder 2012-2016, rapport 6496 2012.

Översiktlig fiskevårdsplan för Valboån / Östra delen av Örekilsälvens avrinningsområde, Färgelanda kommun och Thorsson & Åberg Miljö och Vattenvård AB, 2005.

Utredning om effekterna av Valboåns utdikning Tängelanda-Önne samt förslag till erosionshindrande åtgärder, Andreas Eriksson, Miljö- och byggkontoret Färgelanda kommun, 2001.

Projektredovisning från Projekt Våtmarker och Skyddszoner (inom Gullmarns avrinningsområde), 2002.

Referenser

Litteratur

- Andersson Per-Arne, Flora över Dal, 1981.
- Bengtstors kommun, naturvårdsprogram för Bengtstors kommun, med bilagor, 2013
- Färgelandaboken – En kulturhistorisk översikt, Färgelanda kommun och Regionmuseum Västra Götaland, 2004.
- Dalsland. Svenska Turistföreningens årsbok, 1981.
- Dalsland. Sven Axel Hallbäck. Almqvist & Wiksell förlag, 1982.
- Dalslands Turistråd, Karl-Inge Åhäll, Geologi i Dalsland, 1993.
- Dalslands Turistråd, Roger Olsson, Fredad natur i Dalsland, 1988.
- Fauna och flora, artikel om: Fladdermusfaunan i Sverige, arternas utbredning och status kunskapsläget 2011.
- Karlsson Linderum Per, Guide till Dalslands fåglar, 2012.
- Sevärdheter i Dalsland och Västergötland – Älvsborgs län. Länsstyrelsen och landstinget i Älvsborgs län, LiberFörlag 1982.
- Dals Eds kommun, Naturvårdsprogram för Dals-Eds kommun med bilagor, 2011.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Natur i Älvsborgs län, inventering och handlingsprogram, 1976.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Kroppefjäll naturbeskrivning, utvärdering, rapport 1976:2.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Naturinventering av Kroppefjäll, rapport 1976:7.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Kvartär- och bergrundsgeologisk guide över Dalsland, rapport 1982:5.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Områden av riksintresse för naturvård och friluftsliv samt områden med geografiska bestämmelser, regionalt planeringsunderlag, 1989.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Sjöar i Älvsborgs län norra delen, beskrivning och naturvärdesbeskrivning, rapport 1989:8.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Lövs kogar i Älvsborgs län, rapport 1994:1.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Det gröna arvet, hotade växter och djur i Älvsborgs län, 1997.
- Länsstyrelsen Västra Götalands län, Materialförsörjningsplan för Dalsland, rapport 1999:18.
- Länsstyrelsen Västra Götalands län, Miljöövervakning av ångar i Västra Götalands län 2000, rapport 2001:35
- Länsstyrelsen Västra Götaland, Miljömålen i Västra Götaland, rapport 2003:19.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län i samverkan med Skogsstyrelsen Region Väst, Strategi för formellt skydd av skogsmark i Västra Götalands län, rapport 2006:41.
- Länsstyrelsen Västra Götalands län, Ängs- och hagmarker i Västra Götaland – vad har hänt på 15 år?, rapport 2006:74.
- Länsstyrelsen Västra Götalands län, Inventering av skyddsvärda träd i skyddade områden i Västra Götaland, rapport 2006:61.
- Länsstyrelsen Västra Götalands län, Fladdermöss i Vänersborgs, Melleruds och Färgelanda kommuner sommaren 2006, rapport 2008:03.
- Länsstyrelsen Västra Götalands län, Lommar i Västra Götalands län, rapport 2007:82.
- Länsstyrelserna i Västra Götalands och Värmlands län: Stigande vatten – en handbok för fysisk planering i översvämningshotade områden, december 2011.
- Melleruds kommun, Naturvårdsprogram för Melleruds kommun med bilagor, 2009.
- Naturvårdsverket, Planera för natur – Råd för naturvårdsplanering och naturvårdsprogram, rapport 1998:4911.
- Naturvårdsverket, Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet, rapport 5411, okt 2004.
- Naturvårdsverket, Myrskyddsplan för Sverige delrapport – objekt i Götaland, rapport

2007:5670.

Naturvårdsverket, Myrskyddsplan för Sverige huvudrapport över revidering 2006, rapport 2007:5667.

Naturvårdsverket, Skogsstyrelsen, Jordbruksverket o Riksantikvarieämbetet, Kombination av styrmedel till natur- och kulturmiljövården i odlingslandskapet – Möjligheter och begränsningar, april 2009.

SGU, Malmer, industriella mineral och bergarter i Älvsborgs län, rapport 1986:45.

Skogsstyrelsen Västra Götaland, Miljömålen i Västra Götaland, rapport 2003:1.

Utrikesdepartementet, Konvention om biologisk mångfald, 1993:77.

Vänerns vattenvårdsförbund, Vänern, årsskrifter för åren 1997-20011.

Norra Älvsborgs läns naturvårdsförbund, Älvsborgs natur 2, 1983 (Ingvar Arvidsson: Dalsland – bäverland. Jan och Peter Grahm: Möte med ”fula” fiskar)

Filmer

Friskare fjord, Vattenvård i samverkan minskar övergödningen i Gullmarsfjorden (2005)

Lagar

Miljöbalken. SFS 1998:808

Skogsvårdslagen. SFS 1979:429

Plan- och bygglagen. SFS 1987:10

Väglagen. SFS 1971:948

Jaktlagen. SFS 1987:259

Terrängkörningslagen. SFS 1975:1313

Hemsidor

www.artdata.slu.se

www.artportalen.se

www.tradportalen.se

www.miljomal.nu (Miljömålsportalen)

www.lansstyrelsen.se/vastragotaland

www.naturvardsverket.se

www.sjv.se

www.sjv.se/tuva (ängs- och betesmarker)

www.snf.se

www.skogsstyrelsen.se

www.vanern.se

www.vastkuststiftelsen.se

www.vattenorganisationer.se/vasterhavet/ Här finner du länkar bl.a. till Gullmarsns vattenråd och Dalbergså/Holmsåns vattenråd.

www.dalsland.se

www.fargelanda.se

Restaurerat naturbete vid Håvesten © Foto: Jan Sandell

341834